

Vestingvisie

Bijlagen

Bijlagen

I.	Inventarisatie en waardestelling van cultuurhistorische objecten van de Vesting Wageningen	3
II.	De waardering van erfgoed. Resultaten van een SCP-onderzoek.	34
III.	Voorstel Wallenpad.	37
IV.	Stadsgracht	49
V.	Het versterken van de botanische tuin Belmonte	52
VI.	Vijf voorbeelden	79

INVENTARISATIE EN WAARDESTELLING

VAN CULTUURHISTORISCHE OBJECTEN VAN DE VESTING WAGENINGEN

René Siemens | februari 2021 | In opdracht van de Stichting Stadsgezicht Wageningen

INLEIDING

Dit onderzoek bevat een inventarisatie en waardestelling van de nog zichtbare objecten uit de geschiedenis van de vesting Wageningen. Het gaat om objecten die hebben bijgedragen aan de militaire functie van de vesting, of die daar later een geheel nieuwe functie aan hebben gegeven. Ingrepen zoals de sloop van objecten, de demping van de gracht bij de Bergpoort (1967) of de nieuwe dam in de gracht in het verlengde van de Herenstraat (1975) zijn niet op de kaarten ingetekend. Het onderzoek richt zich op alle nog aanwezige onderdelen van de Vesting Wageningen – de hoofdzakelijk 17^e-eeuwse vesting en alle latere wijzigingen en toevoegingen:

- De stadgracht, de bastions, de restanten van de omwalling en de stadsmuur en de diverse groene ruimtes daarbuiten (voormalig schootsveld).
- De oude en nieuwe toegangen van de vesting over de gracht heen en de bijbehorende ontwikkelingen in de directe omgeving ervan.
- Latere toevoegingen aan de vestingzone, ook als die niet voortvloeien uit de oorspronkelijke functie van de vesting.

De vesting Wageningen heeft zich in ruim zeven eeuwen ontwikkeld. In de ontwikkelingsgeschiedenis zijn negen perioden onderscheiden. De geïnventariseerde objecten zijn steeds gekoppeld aan de periode waarin ze zijn aangelegd.

1. De kleine laatmiddeleeuwse grensvesting 1240 – 1624,
2. De Oud-Nederlandse vesting 1624 – 1673,
3. Het einde van de militaire vesting 1673 – 1717,
4. Ruimte voor de elite 1717 – 1840,
5. De nieuwe tijd – wandelen en deftig wonen 1840 – 1903,
6. De nieuwe tijd – industrie en onderwijs 1840 – 1940,
7. Wederopbouw 1940 - 1965,
8. Stadsontwikkeling 1962 -2000,
9. Recente ontwikkelingen in de 21e eeuw.

Aan de objecten is per periode een cultuurhistorische waardestelling toegevoegd. Die is gebaseerd op de historie van de stad als vesting, de samenhang van een object met de omgeving en met de geschiedenis van de plek en de stad. De uiteindelijke waardestelling is bepaald door de gaafheid en de zeldzaamheid van de objecten en is uitgedrukt in drie niveaus.

	Het object is van cruciaal cultuurhistorisch belang
	Het object heeft belangrijke waarden voor de stad
	Het object is van beperkte waarde – het heeft lokale betekenis
	Objecten waarin geen cultuurhistorische waarde is toegekend

Het onderzoek sluit af met een overzichtskaart met daarop alle ‘blauwe’ objecten, de objecten die van cruciaal cultuurhistorisch belang zijn.

Deze inventarisatie en waardestelling dient als basis voor de Vestingvisie Wageningen van Netwerk Erfgoed Wageningen. Het rapport wordt als bijlage bij de Vestingvisie ingebracht bij de voorbereiding van de Omgevingsvisie Wageningen, onderdeel bebouwde kom.

*16^e eeuw De bakstenen stadsmuur bij de Molenstraat, met bovenop een weergang met borstwering
Voor de muur ligt het restant van een geschutstoren
Foto's 2009 RCE Rijksmonument nr. 38235 type militair object*

De 13^e-eeuwse contour van de vesting is een **onregelmatig vierkant** (1.1). Dat bleef zo bij de versterkingen die hertog Karel van Gelre in 1528 liet doorvoeren. Hierbij zijn de beide dubbele stadspoorten zijn voorzien van rondeelmuren (1.8). En in de zuidoosthoek van de vesting is een kasteel gebouwd, om een garnizoen te stationeren. Het zou niet helpen. In 1543 is Gelre in het Bourgondische rijk ingelijfd. In de loop van de 16^e eeuw is er aan de vesting niets meer veranderd.

Van het kasteel is behalve de noordelijk kasteelmuur niet veel bewaard gebleven. Binnen de toenmalige **open kasteelzone** (1.10) liggen nu nog enkele torenrestanten, een open ruimte (1.12) en een recent aangelegde watertuin die naar **de vroegere kasteelgracht** verwijzen. De **Kasteelsegang** (1.13) was de rechtstreekse toegang vanuit de stad naar het kasteel. Tegenwoordig wordt je via een omweg naar het enige restant van het kasteel geleid, het huidige museum De Casteelse Poort.

*1528 Wageningen na de versterking van de vierkante vesting door hertog Karel van Gelre
Uitsnede van de kaart van Jacob van Deventer (1562)*

Verder valt op dat de **binnenstedelijke structuur** (1.4) met Hoogstraat, de Achterstraat (nu Herenstraat), het kleine driehoekige marktplein en de positie van de Johannes de Doperkerk vrijwel ongewijzigd zijn gebleven. Aanvankelijk liep de Achterstraat uit op een **steiger/aanlegplaats** (1.5) aan de Rijn, die tot ca. 1450 vlak langs de stad liep. Die plek aan het water – later aan de stadsgracht – is er nog steeds.

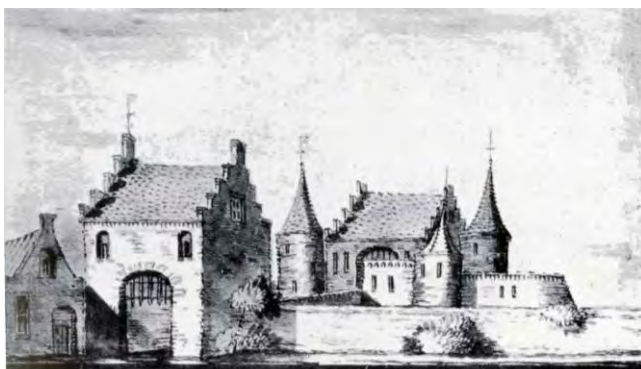
Vanaf de aanleg van de **Grebbedijk** (1.14) in 1595 - tot op de dag van vandaag!- ligt er tussen de stadsgracht en de Grebbedijk een landje, aanvankelijk de **Rietpol** genoemd (1.6). Er staat een gebouw (boerderij?) en er is ook een sluisje naar Rijn om het waterpeil van de gracht te reguleren.

1579 Kasteel van Wageningen met toegang vanuit de stad via de Kasteelsegang en een brug over de kasteelgracht
Gewassen pentekening Gemeentearchief Wageningen

2006 Noordelijke kasteelgracht gezien vanaf het Spijk
Foto Beeldbank Wageningen

1611 Bergpoort vanuit het oosten gezien: rondel met twee poorten achter elkaar
Uitsnede van gewassen tekening Platform Stadsgracht

Objecten uit Periode 1 DE KLEINE LAATMIDDELEEUWSE GRENSVESTING 1240 – 1624

LEGENDA

PERIODE 1 DE KLEINE LAATMIDDELEEUWSE GRENSVESTING 1240 – 1624

1.1	contour van de vesting: een onregelmatig vierkant – te zien in stukken stadsmuur en in huidige rooilijnen
1.2	middeleeuwse muur en toren(restanten), versterkt in 1528
1.3	vrij schootsveld – alléén nog Duivendaal
1.4	binnen de vesting: straten, driehoekige markt, Johannes de Doperkerk (13 ^e eeuw)
1.5	vermoedelijke uitloop van de Achterstraat tot aan de gracht - tot ca. 1450 de Rijn (steiger, oversteek)
1.6	de Rietpol, landje tussen gracht en Grebbedijk – later ook Stralenshoff en 't Eylant genoemd, nu Zorghvliet
1.7	afvoerwetering naar het Binnenveld (langs de Rijnsteeg)
1.8	Nuderondeel, versterking dubbele poort met ronddeelmuur - 1969 gerestaureerd, met stadswapen uit 1710
1.9	geknikte toegangsweg binnen rondel van de Bergpoort
1.10	kasteelzone (1528), tussen Achterstraat en Burghsteeg (in verlengde v. Kapelstraat)
1.11	kasteelmuur en hoofdgebouw – zichtbare gebouwde restanten
1.12	kasteelgracht, torens, kelder met kruisgewelven - alleen nog zichtbare restanten aan het maaiveld
1.13	Kasteelsegang, toegang naar het kasteel - in het verlengde van de huidige Burgtstraat
1.14	Grebbedijk (1595)

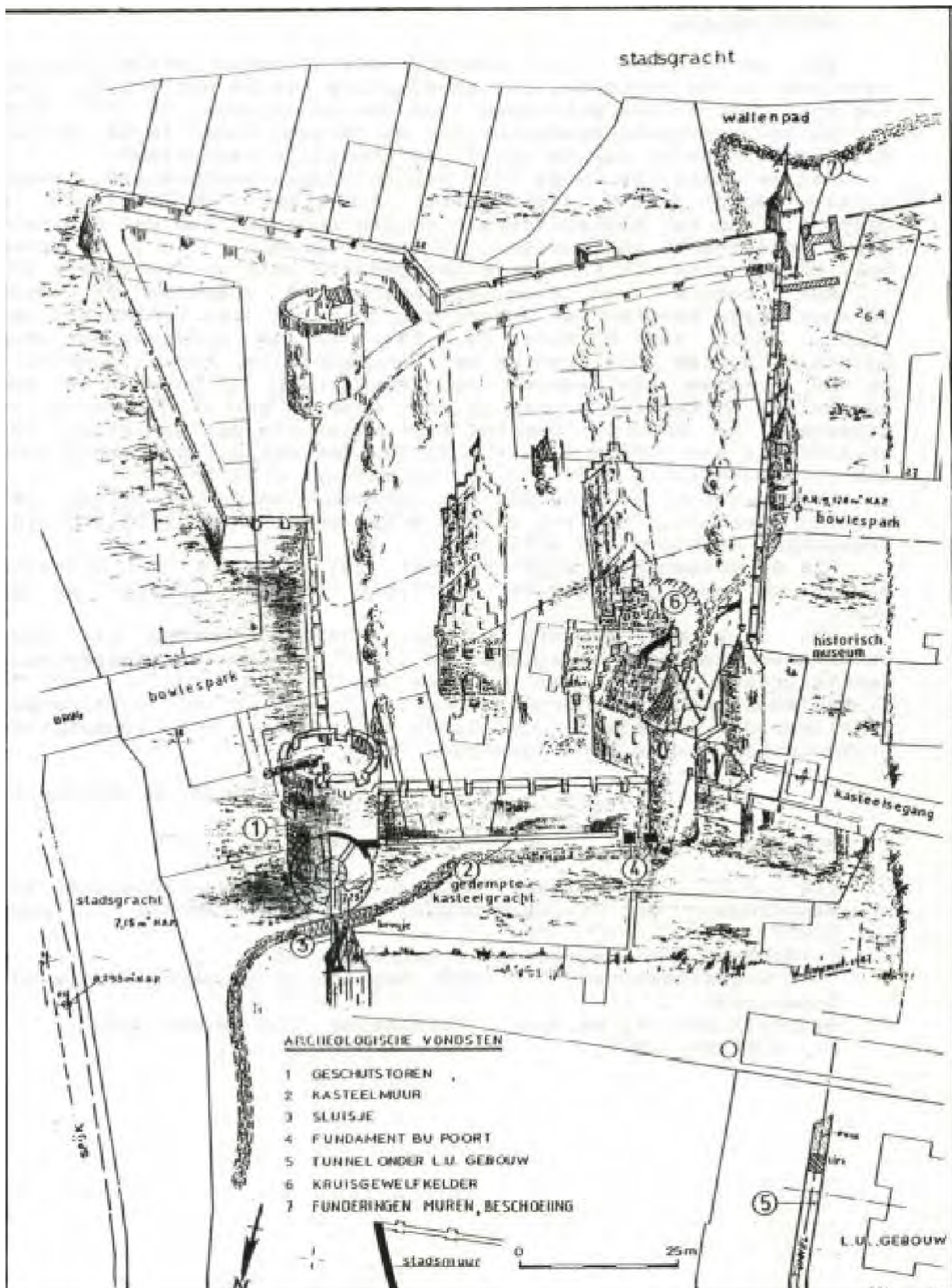
1640 Wageningen als Oud-Nederlandse vesting
Getekend door Nicolaas van Geelkercken (1654)

De vesting is begin 17^e eeuw versterkt volgens de principes van het Oud-Nederlandse Vestingstelsel. In 1624 is het werk gereed. Dit is voor Wageningen de eindvorm van de vesting. De binnengracht en de buitengracht zijn samengevoegd, de twee rondelen versterkt en aan de buitenzijde van de vesting zijn – in aansluiting op de oude stadsmuur - **zes vijfkantige bastions** (2.2, 2.3, 2.5) toegevoegd.

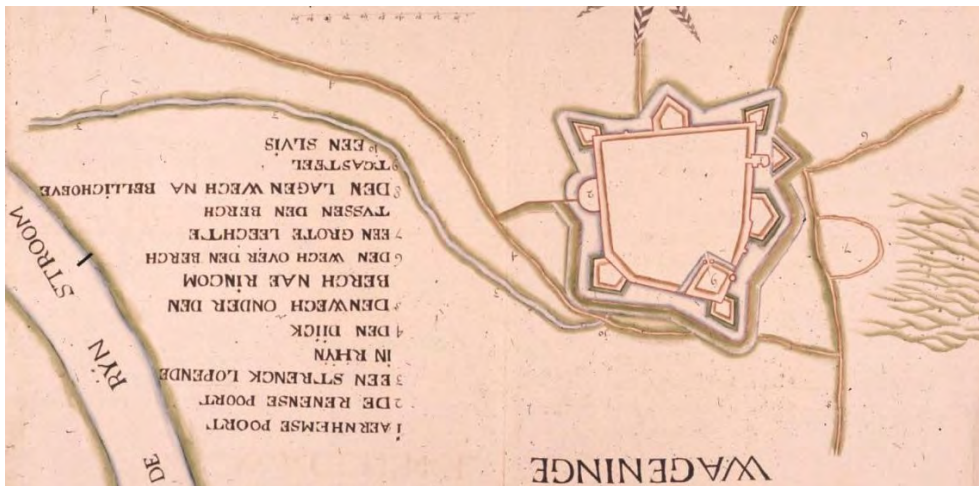
Met de aanleg van het **Beckafbastion** (2.3) is de hoofdvorm van de vesting veranderd van een vierkant in een **vijfhoek** (2.1).

Op vijf kaarten (gravures) uit de 17^e eeuw staat voor het Bergpoortrondeel een **ravelijn** ingetekend, hoewel Van Geelkercken in 1640 dit detail gemist heeft. Opgravingen hebben het bestaan ervan (nog) niet aangetoond. De oostelijke contour van de vesting is bepaald door achtereenvolgens het ravelijn, het Beckaf Bastion, een courtine en het kasteelbastion. **Het Spijk** (2.4) diende wellicht als 'bedekte weg' (het pad tussen de glacis en de vestingsloot) en volgt nog steeds precies die oude geknikte contour.

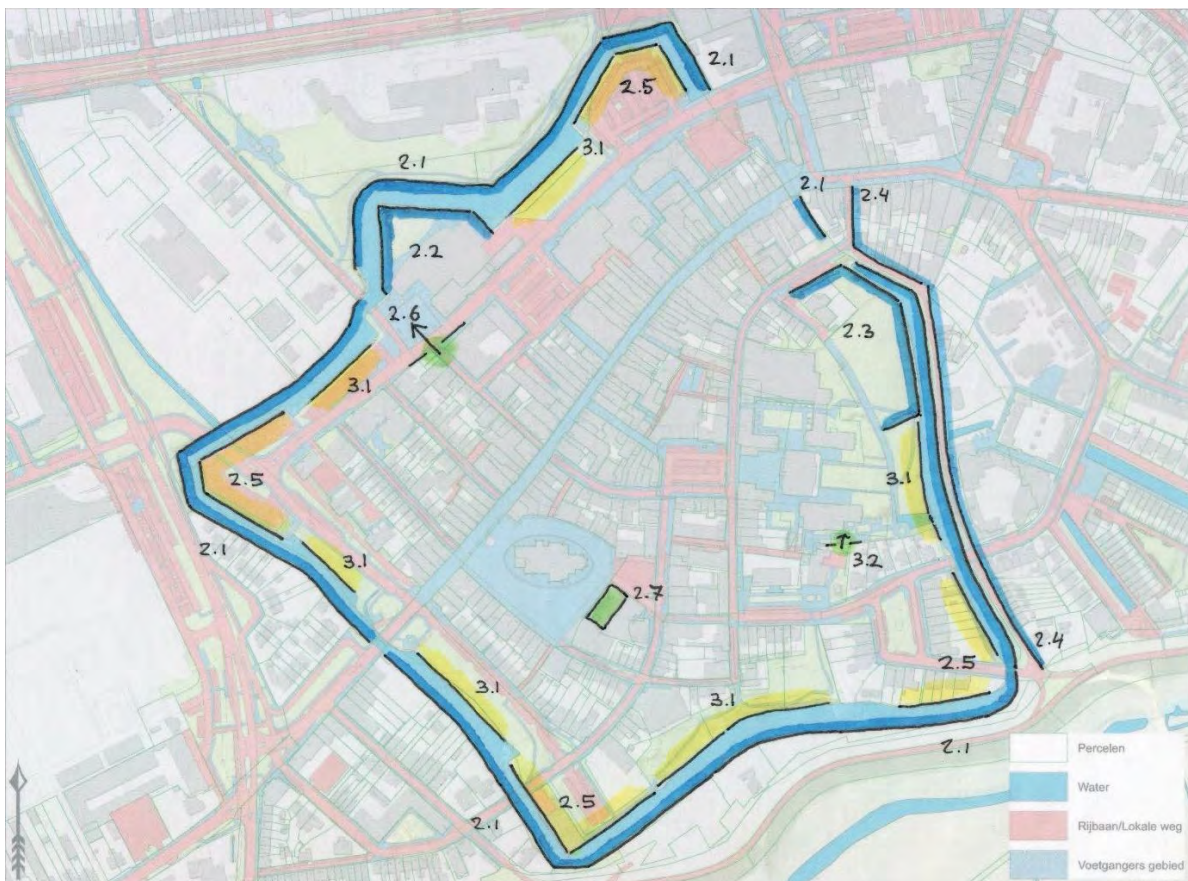
De verkleinde **Rietpol** (1.6) wordt bij de versterkingen van 1624 helemaal door sloten is omgeven. Er staat een klein gebouwtje, dat bedoeld lijkt als noodzakelijke versterking om het sluisje naar de Rijn te kunnen beheeren. Het is immers van strategisch belang om het water in de gracht op peil te houden. Na 1648 verdwijnt de oorlogsdreiging. Dan kunnen ingezetenen uit de stad onderdelen van de vesting (tijdelijk) in beheer nemen als moestuin. De Wageningse familie Van Stralen krijgt het landje aan de Grebbedijk (nu de '**Stralenshoff**' genoemd) en het meeste westelijke bastion (met de '**Straelenstoren**') in beheer. Bron: A.C. Zeven, Oud Wageningen 2007 nr. 1. Burgemeester Junius legt op het **bastion tegenover Duivendaal** (2.2) zijn eigen tuin aan: de Juniushoff.

Na 1624 Het kasteelterrein met aangebouwd bastion – onderdeel van de Oud-Nederlandse vesting Wageningen
Reconstructietekening W. Angenent (1988).

17^e Eeuw Vesting Wageningen met ravelijn voor de Bergpoort / NB De tekening is gekanteld afgebeeld
Uit Atlas van Nederlandsch vestingwerken in de 17^e eeuw (Brabantcollectie inventarisatienr. TF HS 147)

Periode 2 DE OUD-NEDERLANDSE VESTING 1524 - 1673 en periode 3 HET EINDE VAN DE MILITAIRE VESTING 1673 - 1717

LEGENDA

PERIODE 2 DE OUD-NEDERLANDSE VESTING 1524 - 1673

- 2.1** nieuwe contour van de vesting (1624): de gracht buitenom 6 bastions – de vormen zijn nu vervaagd
- 2.2** Juniusbastion (de originele vorm) (1624) met grastaluds en (authentieke?) lage steunmuur
- 2.3** Beckaffbastion (1624) - verborgen in het huidige Torckpark
- 2.4** Spijk (1624) – de 'bedekte weg' - volgt precies de contour van het verdwenen ravelijn en het Beckaf Bastion
- 2.5** overige bastions (1624) – niet meer in de oorspronkelijke vorm aanwezig
- 2.6** Broeckpoort naar Junius bastion – nieuwe uitgang uit de vesting - vanuit de Broeckstraat (nu Junusstraat)
- 2.7** Raadhuis aan de markt (vanaf 1664) – op de plaats van het voormalige Schutterhuys

PERIODE 3 HET EINDE VAN DE MILITAIRE VESTING 1673 – 1717

- 3.1** aangeplempte courtines met gebogen oevers – i.p.v. de oorspronkelijke strakke terug liggende oevers
- 3.2** Torckpoortje in de kasteelmuur

PERIODE 3 HET EINDE VAN DE MILITAIRE VESTING 1673 – 1717

In het rampjaar 1672 viel de jarenlang verwaarloosde vesting zonder slag of stoot in handen van de Fransen. Bij hun vertrek in 1673 bliezen ze het kasteel en een deel van de versterkingen op. Het herstel in 1674 had niet veel om het lijf. Wageningen had als belangrijke vestingstad afgedaan. De wallen worden beplant – vermoedelijk met iepen - en in gebruik gegeven aan ingezetenen uit de stad om er vee te weiden of moestuinen aan te leggen.

Op de tekening van B. Elshoff (1722) zijn al **aanplempingen van land** te zien in de hoeken tussen de flanken van het bastion en de courtines. Dat aanplempen zou geen uitzondering blijven. Hierdoor vervagen de mathematische vormen van de vesting en is het scherpe contrast tussen de bastions en de courtines geleidelijk verdwenen (3.1) en is de gracht steeds smaller geworden.

1722 Stadspaleis van Torck – de kasteelzone ingericht als barokke tuin
Getekend door B. Elshoff (1722)

Tussen 1690 en 1700 laten drost (kasteelheer) Lubbert Torck en zijn vrouw het gehele kasteelterrein ontmantelen. Ze maken er een **stadspaleis** van, met een in barokke stijl aangelegde tuin met boomgaarden, een strak ingericht bastion en een parterretuin die vanaf het hoofdgebouw (de villa) geleidelijk omhoog liep tot aan de stadsmuur. De boomgaarden liggen in de open zone buiten het kasteelterrein. De kasteelgracht is gedempt. Vanuit het binnenterrein is door de noordelijke kasteelmuur heen een poortje naar de boomgaard daarachter gemaakt. Dit heet tegenwoordig het **‘Torckpoortje’** (3.2). Van deze barokke aanleg is helemaal niets meer terug te vinden.

PERIODE 4 RUIMTE VOOR DE ELITE 1717 – 1840

In 1717 geven de Staten van Gelderland vergunning om de in verval geraakte vestingwerken te slopen. De vrij komende ruimtes worden benut als (moes)tuin, boomgaard en bleek en later ook voor nieuwe bebouwing. De meeste veranderingen vinden plaats in de kasteelzone, het eigendom van de zeer vermogende Lubbert Adolf Torck.

*1768 Gezicht op het Wageningen en L.A. Torck en G.C. van Hogendorp
Stadsmuur bij Theekoepel in gebruik als zonnemuur voor leifruit / Kasteelzone in gebruik als moestuin en de buitenwal van het Kasteelbastion als rondwandeling / Links achter de bocht van de dijk een paviljoentje op de Stralenshoff
Op de voorgrond de vleugelstoep naar het Spijk
Uitsnede van tekening van Hendrik Hoogers (1786)*

Torck bekleedt diverse functies in het stadsbestuur en in 1738 investeert hij in de kasteelzone in de bouw van de **Roosendaelsche Huizen** aan de Achterstraat (4.1) en in 1742 in een huizenblok aan de Kromme Hoek (afgebrand in 1972). De woningen verhuurt hij aan welgestelde pensionado's van de Verenigde Oostindische Compagnie. Hij laat een afscherming langs de straat aanbrengen en geeft de boomgaarden op het kasteelterrein in gebruik aan de bewoners van de herenhuizen. In 1743 laat Torck direct ten noorden van de kasteelzone nog een derde huizenblok voor de elite bouwen: de **Bassecour** (4.2). Dit gebouw met vijf woningen heeft de meeste uitstraling, doordat het iets op afstand van de Achterstraat is gebouwd. De architectuur van het gebouw is iets meer verfijnd. De bewoners van het Bassecour krijgen de beschikking over een parkachtige achtertuin die tot aan de stadsgracht loopt. De gebouwen zijn ontworpen door C. Coninck.

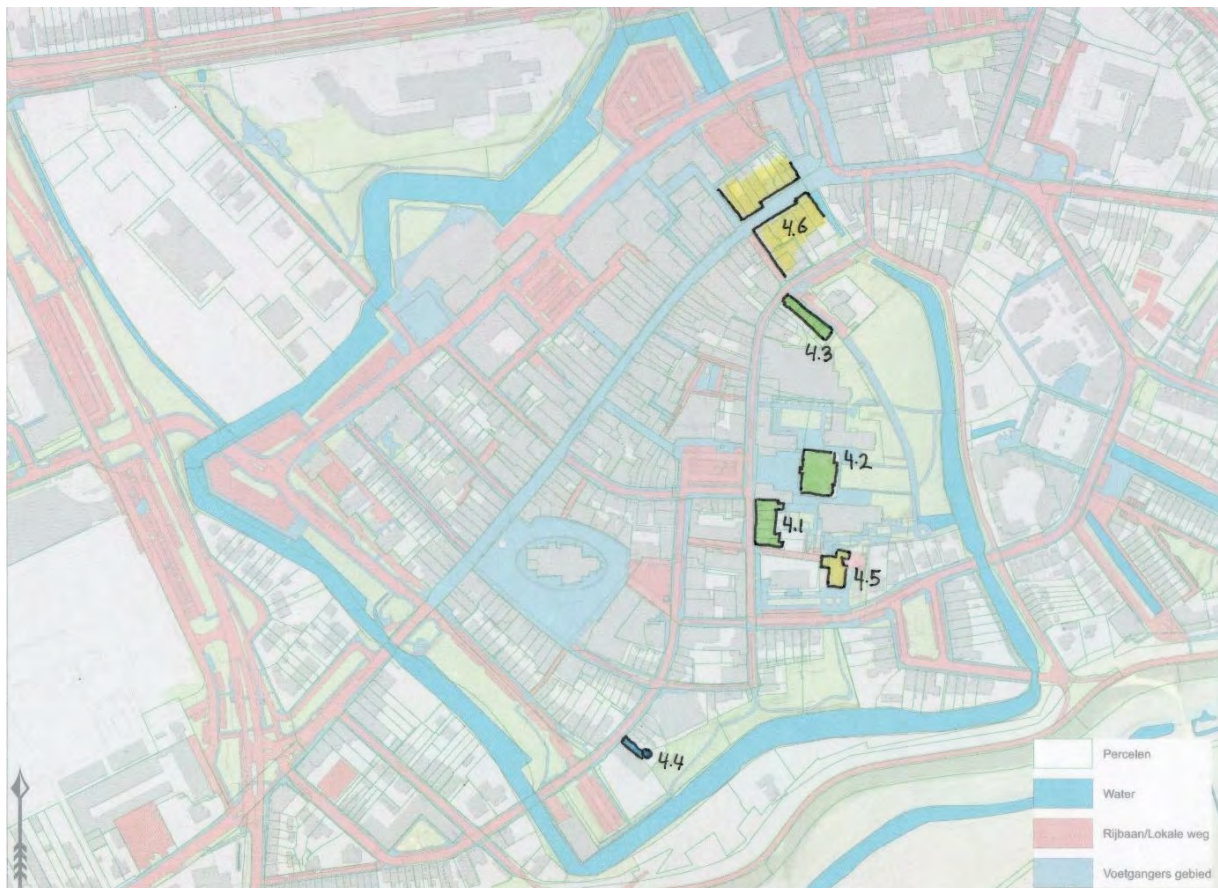
*1768 Gezicht op Wageningen met van links naar rechts: Rijnbastion met bomen en theekoepel, Kromme Hoek, Kasteelbastion met bomen, Johannes de doperkerk, Roosendaelsche Huizen en Bassecour
Uitsnede van tekening van Hendrik Hoogers (1786)*

Aan de verlenging van de Molenstraat is in 1745 de **Latijnse School** (4.3) gebouwd, ongeveer op de lijn van de verdwenen stadsmuur. In 1850 is de indeling aangepast en zijn de muren wit gepleisterd. In 1888 is de school opgeheven. Sindsdien is de bestemming wonen.

Burgemeester G.C. graaf van Hogendorp woont aan de Marktstraat en bezit het Rijnbastion en de Stralenshoff aan de overkant van de gracht. In 1760 laat Van Hogendorp bovenop het fundament van een oude geschutstoren een **Theekoepel** (4.4) bouwen. Hij imponeert zijn gasten met een weids uitzicht over de uiterwaarden en de Rijn. Op het Rijnbastion richt hij een ménagerie in met een verzameling exotische vogels. Die aanleg is helemaal verdwenen. Het weidse uitzicht vanaf de Theekoepel is tegenwoordig ernstig beperkt door het grote aantal bomen dat langs de gracht staat.

In 1829 verkoopt de familie Torck de hele kasteelzone aan de Wageningse handelaar en grootgrondbezitter J.M. Rosenik. De wallen en de beplantingen van het bastion zijn dan al verdwenen. Rosenik sloop alle gebouwen op het kasteelterrein en verbouwt de kasteelwoning tot een comfortabele **villa** (4.5), die geschikt is voor de verhuur aan een welgestelde burger.

De dubbele Bergpoort (met klok) en Nudepoort zijn in 1731 vervangen door enkelvoudige poorten. Zo wordt het mogelijk om **tussen de Molenstraat en de nieuwe Bergpoort** woningen te bouwen. De oude knik in de straat blijft bestaan (4.6). Ook de nieuwe Bergpoort wordt overbodig en in 1862 weer gesloopt. Een klokkentorentje maakt dan deel uit van de nieuwbouw aan de rand van de gracht. Ook op het Nuderondeel en op de westelijke wal verschijnen gebouwen, zoals in 1833 de herensociëteit De Harmonie. Na de verwoestingen van de Tweede Wereldoorlog zal de westelijke wal leeg blijven.

Objecten uit Periode 4 RUIMTE VOOR DE ELITE 1717 - 1840

LEGENDA

PERIODE 4 RUIMTE VOOR DE ELITE 1717 - 1840

4.1	Roosendaelsche Huizen (1738), gebouwd langs de Achterstraat binnen de kasteelzone
4.2	de Bassecour (1743), gebouwd buiten de kasteelzone
4.3	Latijnse School (1747), pal achter de gesloopte stadsmuur
4.4	Theekoepel (1760) bovenop fundament geschutstoren, met toegangspoort – nu vanaf de Niemeijerstraat
4.5	verkleinde kasteelwoning (1829), voor een welgestelde – het zichtbare enige restant van het kasteel
4.6	nieuwbouw tussen Molenstraat en Gracht (vanaf 1731, na de sloop van de oude dubbele Bergpoort)

PERIODE 5 DE NIEUWE TIJD – WANDELEN EN DEFTIG WONEN 1840 - 1903

In 1854 geeft de gemeente Wageningen aan landschapsarchitect K.G. Zocher de opdracht om op de geslechte wallen 'gezonde wandelmogelijkheden' te ontwerpen. Dat leidt tot de aanleg van het Noorderplantsoen (1855), het Emmapark op de Korte Wal (1860) en de herinrichting van het Rijnbastion (1860). De hele parkaanleg van Zocher zou door de oorlog en de uitvoering van de naoorlogse plannen van Van Embden verdwijnen, met uitzondering van enkele bomen (platanen).

Het Noorderplantsoen is ontworpen in de Engelse landschapstijl. De strak belijnde vesting verandert in een compositie van bijzondere (uitheemse) bomen en beplantingsgroepen, sierlijk gebogen paden en oevers en welvende gazons op de afgevlakte vestingwerken. Op de walkanten staan boomgroepen met laag hangende takken en groepen sierheesters. Op het gras langs de paden staan kuipplanten, die 's winters naar binnen worden gehaald. Ter herdenking aan de geliefde stadgenoot Dirk Vreede is in 1887 in het Noorderplantsoen de Vredebank onthuld. In het open water vlakbij de brug naar Duivendaal spuit de **Wilhelminafontein** (5.5). Die is daar in 1898 volgens het ontwerp van tuinarchitect L.A. Springer aangebracht. Bron: omschrijvingen van C.S. Oldenburger-Ebbers.

Net als bij het Noorderplantsoen heeft Zocher ook in het Westerpark of Emmapark een 'wandeling' aangelegd, met bomen langs het water in kleine groepjes of solitair geplant met zeer laaghangend loof van treurbomen (treurwilgen) en platanen en paardenkastanjes. Langs het water is het zicht naar de Rijn open gehouden.

De vrijkomende ruimte op de wallen wordt ook benut voor nieuwe gebouwen, die inmiddels allemaal weer verdwenen zijn: de Openbare of Armenschool (1856) op het Gevangentorenbastion, het Kantongerecht (1890) op het Rijnbastion, de Doopsgezinde Kerk (1901) en de Synagoge (1903) op de westelijke wal. Het Beckafbastion functioneert als 'binnenbleek', als het gemeentebestuur in 1863 de noordelijke helft ervan beschikbaar stelt voor de bouw van het **Spitaal** (5.1), het eerste ziekenhuis van de stad. De Wageningse gemeenschap ziet het als monument voor 'Neerlands onafhankelijkheid'. Daarom is de eerste steen gelegd op 19 juni 1865, de vijftigste verjaardag van de slag bij Waterloo. Het Spitaal krijgt aparte afdelingen voor mannen en vrouwen, een badkamer, een keuken, een vergaderkamer voor het bestuur, een woonkamer voor de conciërge en een lijkenkamer. Het ontwerp is van gemeentearchitect G.A. van der Steur. Het gebouw heeft een nieuwe functie als woonhuis gekregen.

*1889 Parkaanleg Noorderplantsoen (1855) met Wilhelminafontein volgens ontwerp van L.A. Springer
In het midden de brug naar Duivendaal en het torentje van het Internaat
Links het Junusbastion met tussen de bomen de net gebouwde Junushoff
Foto Beeldbank Wageningen*

Vanaf 1874 wordt een nieuwe woonwijk aangelegd aan de overkant van de gracht, met luxe villa's voor de 'fatsoenlijke stand': '**Nieuw Wageningen**'. In 1879 is de wijk bereikbaar gemaakt met een **doorbraak vanaf de Boterstraat en een nieuwe brug** (5.2). De nieuwe straat betekent het einde van de eendenpoel van Van Hogendorp op het Rijnbastion. De brug is na de oorlog vervangen.

1920 De brug over de gracht van de verlengde Marktstraat naar de Parkstraat (1879)
Rechts naast de brug de Villa Arion, de eerste villa aan de Parkstraat
Foto Beeldbank Wageningen

Als de herensociëteit De Harmonie op het Nudebolwerk te klein is geworden, wordt op 27 mei 1880 op het Junusbastion de **Junushoff** (5.5) geopend: een gebouw voor de 'winter- en zomersociëteit, concerten, comedie en voor 'talrijke bijeenkomsten en openbare vermakelijkheden'.

Binnen de vesting neemt de eigenaar van het kasteelterrein J.S. Bowles in 1893 het initiatief om woningen voor de gegoede stand te bouwen. Hij richt de Maatschap Bowlespark op, waarin diverse financiers, de gemeente en architect Rijk de Vries samenwerkten. Direct na de verwerving van de terreinen in 1894 zijn de afschermende muren langs de Herenstraat afgebroken. Op het kasteelterrein zijn de orangerie, een schuur en de tuinmanswoning gesloopt. De in 1869 witgepleisterde villa wordt opnieuw verbouwd. Hierbij is de oorspronkelijke entree van de Kasteelse Gang naar de andere kant verplaatst – naar de nieuwe toegangsweg van het Bowlespark.

Ca. 1900 De toegangsweg van Bowlespark vanaf de Herenstraat, met links de voortuin van Villa Vada
Ansichtkaart Beeldbank Wageningen

De woningen in **Bowlespark** (5.4) zijn gebouwd in de periode van 1894 tot 1897 in de neorenaissance stijl, vermoedelijk allemaal van de hand van de Wageningse architect Rijk de Vries. Tussen 1899 en 1902 is langs de zuidzijde van de toegangsstraat – ten koste van het aanvankelijk bedoelde park - een rij van zeven woningen gebouwd. Architecten J. Bosman, J.W. Hakstege en J. Reinhard zijn samen verantwoordelijk voor de bouw van de nrs. 27-30. W.G. Hoenders bouwt de nrs. 31 en 32. Er zijn twee verschillende typen gebouwd, maar door het materiaalgebruik en de toepassing van speklagen oogt deze gevelwand toch als een homogeen geheel.

In 1898 is het resterende open terrein ten noorden van de nieuwe toegangsstraat van Bowlespark verkocht aan de gemeente en ingericht als vismarkt (met overkapping). Die plek is dan tevens de standplaats voor het circus en de kermis.

Objecten uit Periode 5 DE NIEUWE TIJD - WANDELEN EN DEFTIG WONEN 1840 – 1903

LEGENDA

PERIODE 5 DE NIEUWE TIJD - WANDELEN EN DEFTIG WONEN 1840 – 1903

- 5.1 Spitaal (1865) op het Beckafbastion, ontwerp van gemeentearchitect G.A. van der Steur
- 5.2 Nieuw Wageningen (1874), de verlenging van de Marktstraat en een brug over de gracht (1879)
- 5.3 Junushoff (1880) op Junusbastion: voor sociëteit, concerten, komedie en openbaar vermaak
- 5.4 woningen Bowlespark (1894-1897) en woningen langs toegangsweg (1899-1902), architect Rijk de Vries
- 5.5 fontein in Noorderplantsoen (ca. 1898), oorspronkelijk volgens ontwerp van L.A. Springer
- 5.6 vismarkt en feestterrein op resterende open ruimte van de kasteelzone (1898)

*1910 Marktstraat, gezien vanaf de nieuwe brug (1879) over de stadsgracht
Links het Emmapark (1860) met de nu verdwenen parkaanleg in landschapstijl
Foto Gemeentearchief Wageningen*

*Januari 1940 Het Walletje: links de synagoge (1903), rechts de Doopsgezinde Kerk (1901) – beide in de oorlog verwoest
Foto beeldbank.cultureelerfgoed.nl*

Op de Eng wordt veel tabak geteeld en verwerkt als huisnijverheid. De familie Jacobs heeft al vanaf de 17^e eeuw de kleine leerlooierij. Rond 1850 wordt de productie verplaatst naar werkplaatsen en fabrieken. Zo begint S. Roes sr. in 1841 een industriële leerlooierij. De benodigde run (gemalen eikenschors) laat hij komen van de eekmolen De Ooievaar. De bedrijven vinden een plek ten noorden van de vesting, ongeveer waar nu de Stationsstraat is. Naast leerlooierij Roes staat vanaf 1894 het gebouw van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. De economische crisis betekende in 1931 het einde van de leerlooierij van Roes. In het gebouw kwam later de sigarenfabriek van Schimmelpenninck. Al deze gebouwen aan de Stationsstraat zijn verdwenen. Schimmelpenninck zou in 1972 als laatste plaats moeten maken voor de aanleg van de nieuwe ontsluiting van het Plantsoen.

Vanaf het midden van de 19^e eeuw breidt de stad zich uit langs de Stationsstraat en de Bergstraat. Het is een typisch **19^e-eeuwse stadsontwikkeling** (6.1) met statige huizen in een individuele verkaveling en een klassiek eclectische bouwstijl. De Wageningse architect Rijk de Vries speelt hierin een belangrijke rol. Zo levert hij de ontwerpen voor huizen langs de Stationsstraat en op de hoeken van de Gerdesstraat. Langs het Spijk verschijnen kleinere huizen en enkele bedrijfjes.

In 1871 koopt de gemeente Wageningen de Bassecour en terreinen aan het Spijk (aan de overkant van de gracht) aan om de vestiging van de Landbouwschool mogelijk te maken. In 1877 neemt de Landbouwschool de Bassecour in gebruik. Op het voorterrein zijn er dan twee sobere klassieke vleugels aan toegevoegd. Architect was W.C. Metzelaar. Bij de Stadsvernieuwing Heerestraat in 1990 zouden de beide vleugels – na veel discussie – worden gesloopt.

*1926 Onthulling van de Zaaier op het plein voor de Landbouwhogeschool bij het 50-jarig bestaan van de school
Foto Beeldbank Wageningen*

In 1877 is een **gietijzeren hek** (6.2) geplaatst tussen het voorplein van de Bassecour en Herenstraat. Het is het enige object dat nu nog herinnert aan het meer dan honderdjarig verblijf van de landbouwschool in het gebouw. Bij het tiende lustrum in 1926 is op het voorplein het beeld De Zaaier geplaatst, gemaakt door Augustus Falise. In 1990 verhuisde het beeld mee naar het nieuwe bestuurscentrum van de Landbouwhogeschool op Duivendaal. Nu staat het op de campus.

Het terrein direct achter de Bassecour behoudt zijn parkachtige inrichting en krijgt in 1877 de functie van **botanische tuin** (6.3). In die tijd zijn vermoedelijk de 2 exemplaren Ginkgo biloba en de moerascypres aangeplant. Het terrein langs de gracht wordt ingericht als kwekerij. Direct in 1876 zijn aan de overzijde van de gracht al proefvelden aangelegd. En in 1882 wordt er een **tuinmanswoning met schuur** (6.4) gebouwd. Architect is Jacob van Lokhorst. In 1929 vindt een kleine verbouwing plaats. De studenten en onderzoekers varen aanvankelijk met een trekpontje heen en weer tussen de proefvelden aan beide zijden van de gracht. In de loop van de tachtiger jaren is voor hen een **loopbrug** aangelegd.

De gebouwen en terreinen tussen de Heerenstraat en de stadsgracht bieden al snel te weinig ruimte. Zo valt het oog op het Duivelsdal (nu Duivendaal) in het schootsveld aan de noordzijde van de vesting. Het Rijk koopt de 7 ha zware kleigrond aan in 1878. De gemeente Wageningen laat in 1880 **een brug** (6.5) over de gracht aanleggen en een nieuwe toegangsweg - Duivendaal - in het verlengde van de Broeckstraat (nu de Junusstraat).

Jacobus van Lokhorst is aangewezen als architect voor **alle gebouwen op Duivendaal** (6.5) Zijn sobere stijl, zonder ornamenten, is een breuk met het 19e-eeuwse classicisme. De gevels zijn opgetrokken uit felrode of roodbruine baksteen. Boven deuren en vensters zijn de gevels verlevendigd met geglazuurde baksteen. De asymmetrische plattegronden en gevarieerde dakopbouw geven de gebouwen een schilderachtige uitstraling. Buiten Duivendaal maakte Van Lokhorst de ontwerpen voor de Rijks HBS (1896), het hoofdgebouw voor de Rijks Tuinbouwschool (1896) en het Landbouw Proefstation (1900).

UITG. NUTTA, VEEREN. 1789. Landbouwschool. — WAGENINGEN.
1906 Duivendaal 1 met parkaanleg in de landschapsstijl langs de stadsgracht
Ansichtkaart Beeldbank Wageningen

In 1880 verrijzen de Modelboerderij Duivendaal met stallen en andere bedrijfsruimtes voor praktijkonderwijs, het Kabinet voor Landbouwwerktuigen (Duivendaal 4 en 7). In 1882 volgt het Internaat. Omdat er te weinig leerlingen waren, is internaat al na het cursusjaar 1894/1895 opgeheven. Het zou de afdeling Landbouwschool worden en het woonhuis voor de directeur ervan. Verder komen er het onderwijsgebouw natuurkunde, geologie en meteorologie op Duivendaal 2 (1906), Duivendaal 10 door architect C.H. Peters (1914), het Proefstation voor veevoeding (1916), de Hulpaula (1921) en de dienstwoning Duivendaal 3 (1925).

In 1887 laten de broers Roes langs het Spijk **acht arbeiderswoningen, 'leerlooiershuisjes'** (6.6) bouwen. Het is een rij eenlaagse woningen, geleed door twee hoger opgaande puntgevels. Het sobere ontwerp is van Rijk de Vries. Zijn broer Wessel is de uitvoerder.

In 1898 is het zeer karakteristieke **postkantoor** (6.7), naast het stadhuis, in gebruik genomen. Het is een imposant gebouw met een rijk gedecoreerde gevel in neogotische stijl. Het ontwerp is van rijksbouwmeester voor het noorden van Nederland C.H. Peters. Na de bouw van het nieuwe postkantoor aan het Plantsoen, is het oude postkantoor in 1971 bij het stadhuis getrokken.

Aan de Herenstraat vestigden zich kleine bedrijven, zoals een timmerwerkplaats en de **smederij** (6.8) van F. Mortier op de hoek van de Molenstraat. Het gebouw uit 1911 heeft een afgeschuinde hoek met het opschrift 'IJZER EN STAAL'. Het heeft nu een nieuwe bestemming als café en restaurant.

In 1986 gerestaureerde leerlooiershuisjes aan het Spijk, getekend door Ad Rietveld

Objecten uit Periode 6 DE NIEUWE TIJD 5 – INDUSTRIE EN ONDERWIJS 1840 - 1940

LEGENDA

PERIODE 6 DE NIEUWE TIJD - INDUSTRIE EN ONDERWIJS 1840 - 1940

- 6.1 bebouwing Bergstraat en Stationsstraat (vanaf ca. 1850), o.a. architect Rijk de Vries.
- 6.2 gietijzeren hek tussen voorplein de Bassecour en de straat (1877) – aangepast bij de nieuwbouw in 1990
- 6.3 parkachtige aanleg achter de Bassecour, het hoofdgebouw van de landbouwschool (1877)
- 6.4 tuinmanswoning met schuur (1882), architect Jacobus van Lokhorst – nu stadsboerderij - en loopbrug
- 6.5 Broeckstraatbrug en bebouwing Duivendaal (vanaf 1880), architect Johan van Lokhorst – nu woningen
- 6.6 rij van acht leerlooiershuisjes (1887), architect Rijk de Vries – gerestaureerd in 1986
- 6.7 postkantoor (1898), architect Jacobus van Lokhorst – nu stadhuis
- 6.8 smederij op de hoek Molenstraat en Herenstraat (1911) – nu horeca en bioscoop

1940 Verwoesting aan de Hoogstraat en bij de kerk
De kerk wordt hersteld
Nieuwbouw langs de Hoogstraat en rondom de kerk
Foto Beeldbank Wageningen

1940 De schade bij de Hoogstraat-oost en de Bergpoortbrug
De brug en de gebouwen zijn hier niet verwoest
Toch wordt ook hier alles gesloopt en vernieuwd
Foto Beeldbank Wageningen

In de eerste oorlogsdagen van mei 1940 ligt Wageningen in de vuurlinie. Vanaf de Grebbeberg bestookt de Nederlandse artillerie de toren van de Grote Kerk – de veronderstelde uitkijkpost van de Duitsers. De kerk en de winkels en woonhuizen daar omheen liggen in puin, net als de Doopgezinde Kerk en de synagoge op het Walletje en het kantongerecht op het Rijnbastion. Aan het noordelijke eind van de Hoogstraat – tussen de Molenstraat en de gracht – en aan de noordzijde van de Bergstraat valt de schade mee. Toch vindt men herstel ongewenst. De bebouwing langs de Vijzelstraat en aan de Kapelstraat en aan het Raadhuisplein is evenmin ernstig beschadigd, maar zou toch ook moeten wijken zodra de wederopbouw op gang zou komen.

Direct na de wapenstilstand in mei 1940 leidt gemeentearchitect Van Blitterswijk de ‘Herstel- en Opbouwdienst’. Voordat de geëvacueerde bevolking terugkeert in de stad, beginnen arbeiders in de werkverschaffing met het vrijmaken van straten, het dichtten van ramen en deuren en het rigoreus slopen van alle bouwvallige gebouwen, inclusief de fundamenteën en kelders. Architect-ingenieur A. Kraayenhagen en landschapsarchitect J.T.P. Bijhouwer krijgen opdracht om een wederopbouwplan voor de stad en een herstelplan voor de vestinggordel op te stellen.

In zijn analyse in 1940 vergelijkt Kraayenhagen Wageningen met de vesting uit de 17^e eeuw. Hij ziet dat het historische stratenplan nog geheel intact is, maar dat er op de plek van het kasteel ‘een weinig geslaagde woonwijk’ is gekomen. En het kerkplein en het marktplein voor het Stadhuis lopen in elkaar over, waar ze aanvankelijk van elkaar gescheiden waren. Het beeld van de oude vesting is ernstig vertroebeld door het verdwijnen van de poorten, het versmallen van de grachten en de (verwaarloosde) 19e-eeuwse plantsoenaanleg. Daar moet Bijhouwer een antwoord op vinden.

Al op 1 juli 1940 laat de Algemeen Gemachtigde voor de Wederopbouw J.A. Ringers alle overblijfselen van de verwoeste gebouwen onteigenen. Discussie was er alleen nog over de hoge onteigeningskosten voor de niet-verwoeste huizen aan de Kapelstraat en het oostelijk einde van de Hoogstraat. Het gemeentebestuur krijgt er weinig over te zeggen. Ringers drukt de plannen er gewoon door. In het najaar van 1940 presenteert Kaayenhagen zijn **‘Wederopbouwplan voor het verwoeste stadsgedeelte van Wageningen’**. Zijn historiserende reconstructie is een vrije interpretatie van de historische situatie. Hij kiest voor de traditionele ambachtelijke bouwstijl van de Delftse School. Daarin herkent de Duitse bezetter de eigen bloed- en bodemgedachten, dus die kan er gemakkelijk mee instemmen. Rondom de Grote Kerk is een ovaalvormig plein gedacht (zoals in de 17^e eeuw), waaromheen de gevels voor het eerst naar de kerk toe zijn gericht. Dit nieuwe plein moet aan de noordzijde in de Hoogstraat uitlopen en aan de zuidzijde in het oude marktplein.

1940 Kaart bij het Wederopbouwplan voor het verwoeste stadsgedeelte van Wageningen
Kraayenhagen versterkt het vestingkarakter door vernauwingen bij de Bergpoort (gerealiseerd) en door twee forse gebouwen (het Kantongerecht en een bank) tussen de Hoogstraat en het Nuderondeel (niet gerealiseerd)
Bijhouwer tekent strakke groen ingerichte bastions en courtines en laat de oost- en zuidzijde van vesting onveranderd
Kaart Gemeentearchief Wageningen

Net als Kraayenhagen kiest Bijhouwer niet voor een restauratieve benadering. In de toelichting op zijn plan schrijft hij in het Tijdschrift voor Stedebouw en Volkshuisvesting van juni 1942: “Daarvoor zijn de restanten te klein, te haveloos. Doesburg, Elburg, Willemstad en Naarden kunnen als monumenten van vestingbouwkunde worden behandeld, in Wageningen gaat het niet om het conserveren van grote overgebleven gedeelten, maar om het scheppen van een kleine groengordel, die op bepaalde punten herinneringen oproept aan verloren gegane verdedigingswerken”.

Hoofdpunten in het historiserende reconstructieplan van Bijhouwer zijn het verbreden van de gracht en het weer recht trekken van de aangeplempte oevers. Het Rijn-, Straelens- en Junusbastion moeten met grastaluds en bomen worden gemarkeerd. Alleen het Gevangentorenbastion zou een zwaarder accent moeten krijgen in de vorm van een steunmuur. Bij het Spijk, het Beckafbastion en het zuidelijke deel van de stadsgracht laat Bijhouwer het vloeiend verloop van de gracht bestaan. Het daadwerkelijk herstel van de vestingwerken moet voorlopig wachten tot na de oorlog.

Voor de uitwerking van de bouwplannen zijn diverse architecten aangetrokken, allemaal adepten van de Delftse School van M.J. Granpré Molière. Tussen 1942 en 1944 realiseerden zij de Boterstraat 12-28 (C.J. Cramer), Markt 4-20 (J. van Dongen), Markt 5-15 (J.G.A. Heineman), Emmapark 1-17 (J.G. Mensink), Markt 2-2a (J.C. Sprey) en Riemsdijkstraat 1-15 (N. de Wolf). Het zijn bijna allemaal winkels met bewoning erboven, dus met dubbele deuren aan de gevel of in een portiek. Er ontstaat een geheel doordat per bouwblok één architect is aangewezen. De gebouwen op de uiteinden van de bouwblokken krijgen een groter volume en zijn uitgevoerd met extra details zoals balkons met smeedijzeren hekken en boogsegmenten onder de daklijsten.

G. Postel maakt het plan voor het blok Hoogstraat 95-109. Bovenop het hoekpand (nummer 109) verwijst het klokkentorentje naar de klok van de vroegere Bergpoort. De oostgevel, met een herplaatste gevelsteen uit 1710, is de beëindiging van de Hoogstraat en sluit heel zorgvuldig aan op de nieuw gemetselde Bergpoortbrug over de gracht. Aan beide kanten van de brug leidt een trappetje tot een bordes beneden aan het water. De bocht naar de Stationsstraat toe wordt begeleid door een herstelde gebogen muur, precies zoals die hier al sinds 1820 aanwezig was. Door de demping van de gracht in 1967 en aanpassingen aan de gevel heeft de situatie alle charme verloren.

*1942 Bouw klokkentorentje
Foto Beeldbank Wageningen*

*1960 Hoogstraat (oostelijk einde) met klokkentorentje en geknikte gevelwand
Foto Beeldbank Wageningen*

De **nieuwbouw** (7.1, 7.2, 7.3) begint al in de laatste maanden van 1941, maar wordt in juli 1942 officieel stopgezet. Het grootste deel van het wederopbouwplan van Kraayenhagen is dan al gerealiseerd. Daarna is er in een laag tempo doorgewerkt tot aan de evacuatie van de stad op 1 oktober 1944. De Kapelstraat, de Vijzelstraat en het Emmapark (nrs. 19-25) zouden pas na de oorlog worden afgebouwd. Naast de Johannes de Doperkerk is in 1942 een nieuwe pastorie gebouwd, een ontwerp van architect J. van Dongen. De beoogde vervanging van de statige huizen (vroeger in bezit van de gebroeders Roes) op de hoek van de Bergstraat en de Stationsstraat is niet doorgegaan.

Het **kerkplein** (7.2) heeft zijn ovale vorm uit de 17^e eeuw weer terug gekregen, niet als een groen kerkhof maar als verhard marktplein. De gebombardeerde huizen Hoogstraat en de Boterstraat is zijn niet terug gebouwd. Daardoor is er nu vanaf de Hoogstraat vrij zicht op de kerk en op het plein er omheen. Ten noorden van de kerk is een sterk gebogen gevelwand ontworpen. De hoeken van de Hoogstraat naar het nieuwe plein hebben een accent gekregen, door de twee hoekpanden een extra verdieping te geven. Architecten zijn hier A.J. van de Steur, G.H. Kleinhout, J.G.H. Heineman, J. van Dongen en J.C. Sprey. Naast het Stadhuis is de ovaal niet afgemaakt, omdat de bouw van het politiebureau annex brandweerkazerne, niet door gaat. Direct nadat het oorlogspuin rondom de kerk was opgeruimd is het nieuwe plein al in gebruik genomen als warenmarkt.

1943 De bouwstaf van de wederopbouw in Wageningen

*Rechts het Kerkelijk Bureau aan de (oude) markt en op de achtergrond de nieuwbouw rondom de Grote Kerk
Foto Beeldbank Wageningen*

De architecten A.J. van der Steur en G.H. Kleinhout krijgen van Ringers en het Rijksbureau voor de Monumentenzorg de opdracht om de zwaar beschadigde Grote Kerk te restaureren. Dat werk komt in december 1943 al klaar. Tegenover het Stadhuis ontwerpen ze het Kerkelijk Bureau - op de overgang van het nieuwe kerkplein en het oude marktplein.

Als de Duitsers op 5 april 1945 besluiten zich terug te trekken, blazen ze eerst de torens van de Grote Kerk en van de Katholieke Johannes de Doperkerk aan de Bergstraat op. Beide kerken en ook de nieuw gebouwde katholieke pastorie lopen hierbij grote schade op. In 1950 zijn de Katholieke kerk en de pastorie weer hersteld. Op de kerk is naar een nieuw ontwerp van Van Dongen een veel lagere toren teruggebouwd. De Grote Kerk is pas weer hersteld in 1954. De architecten Kleinhout en Van der Steur ontwerpen een geheel nieuwe toren, nu met een moderne betonskeletconstructie. De eerste drie meter van de toren is opgetrokken uit (oude) tufsteen, de muren daarboven zijn opgebouwd met nieuwe bakstenen.

In 1949 besluit de gemeente om het politiebureau in Villa Vada te vestigen. Voor het Kantongerecht, dat door Kraayenhagen aanvankelijk aan het westelijk einde van de Hoogstraat was gedacht, wordt een plek vrij gehouden aan de Nieuwstraat. Ook dat gaat niet door. Zo blijft de open ruimte voor de Bassecour onbebouwd en ontstaat het Salverdaplein. Het nieuwe **Kantongerecht** (7.7) komt in 1964 op het open terrein van het Bowlespark. Het is een modernistisch strak wit gebouw met een plat dak ontworpen door architect J.J.M. Vegter. Het is nu herbestemd als woning.

In 1961 maakt stedenbouwkundige S.J. van Embden een eigen interpretatie van het oude plan van Bijhouwer. In zijn **reconstructieplan** wijkt hij nog meer af van de historische situatie, dan Bijhouwer al deed. Hij tekent verkeerswegen, waar Bijhouwer wandelpaden had bedoeld. Groene ruimtes binnen de gracht zijn ingeruild voor straten en parkeerplaatsen. Met de nieuwe verkeerswegen loopt Van Embden vooruit op de nieuwe wegenstructuur die nodig zou zijn voor het Uiterwaardenplan. Hij laat 'de avondwandeling rondom de stad, het ideaal van elken goede burger' daarvoor vallen.

Het **Gevangentorenbastion**, het **Straelensbastion** en het **Rijnbastion** (7.4) krijgen alle drie hoge zware steunmuren. De vorm (hoge stenen muren) en de plattegronden (groter) van de bastions zijn niet gebaseerd op die van het origineel uit 1624. De binnenkanten van de bastions zijn niet groen, maar worden verhard en ingericht als parkeerterrein. Vanaf het Straelensbastion is een nieuwe brug naar de na-oorlogse woonwijk Nude aangelegd. En vanaf het Gevangentorenbastion is een nieuwe voetgangersbrug aangelegd naar het IAC-gebouw. Het Rijnbastion is leeg gekomen toen het Kantongerecht in 1940 door brand verloren ging. In 1950 is er een moderne muziekkoepeel neergezet. Die moest in 1963 al weer plaats maken voor een parkeerterrein en de bouw van een rioolpersgemaal, dat is vormgegeven als een stenen bastion. Zo heeft dit bastion zijn publieksfunctie verloren, alhoewel het een mooi uitzicht biedt op de stadsgracht, de Grebbedijk en de uiterwaarden aan de andere kant van de dijk. Het **Junusbastion** is het enige van de zes Wageningse bastions, dat nog zijn oorspronkelijke 17^e-eeuwse vorm en opbouw heeft. Daarom is het in 1970 aangewezen als rijksmonument (nr. 38237, type militair object).

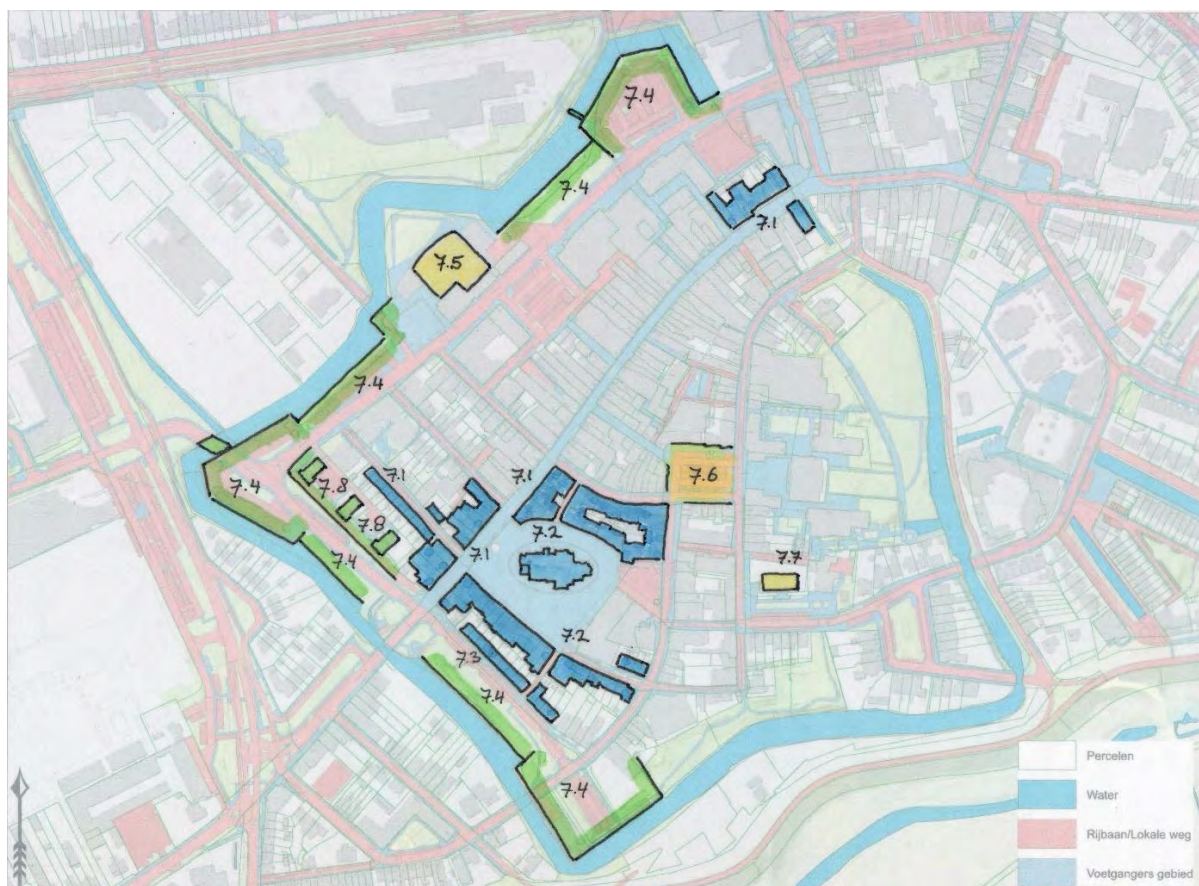
*2010 Junusbastion met aarden wal op een lage steunmuur, midden op het bastion de Vredebank.
Links op de achtergrond het IAC-gebouw
Foto RCE 2010*

Bij de reconstructie van de vestingwerken is de lage courtine tussen het Straelensbastion en het Junusbastion opgehoogd en ingericht als parkeerplaats. De westelijke wal is, na de verwoesting van de synagoge en Doopsgezinde kerk in 1940, neer meer bebouwd. De **oude stadsmuur** (7.8) en de wal erachter zijn in 1965 gereconstrueerd. Bovenop de oude wal zijn drie kleine studentflats gebouwd. De nieuwe stenen muur en de studentenflats markeren nu de noordwest hoek van de middeleeuwse vesting.

De stadsgracht langs het Spijk en achter de Rijndijk is bij de reconstructie van Van Embden ongemoeid gelaten. De tweedeling van de stadsgracht, die er voor de oorlog al was, is hierdoor versterkt. In het westelijk deel bepalen de strak gereconstrueerde bastions en de verkeerskundige inrichting het beeld. Het oostelijk deel van de vesting daarentegen is intiem en besloten. De gracht oogt hier als een meanderend riviertje. Het onderscheid tussen bastions en courtines is hier geheel afwezig.

Ca. 1960 Zicht vanuit de Bergstraat op de Bergpoort na de wederopbouw – de nieuwe entree van de vesting
Foto uit Oude ansichten, nieuwe aanzichten (omdw 2001)

Objecten uit periode 7 WEDEROPBOUW 1940 – 1965

LEGENDA

PERODE 7 WEDEROPBOUW 1940 - 1965

	7.1	nieuwbouw langs straten in Delftse School (vanaf 1941), plan Kraayenhagen – ‘een magistraal ensemble’
	7.2	nieuwbouw in Delftse school rond herstelde kerk (vanaf 1941), plan Kraayenhagen – ‘een magistraal ensemble’
	7.3	woningen aan Emmapark (1942/1945) – een nieuwe rand van de oude stad
	7.4	reconstructie van de vestingwerken (ca. 1961) volgens het plan van Van Embden – van groen naar steen
	7.5	nieuwe Junushoff (1951), ontwerp van Jan Wiedijk – door de vele verbouwingen nauwelijks meer herkenbaar
	7.6	Salverdaplein blijft definitief onbebouwd (1964) – een nieuw plein voor de stad
	7.7	nieuw modernistisch Kantongerechtsgebouw (1964) – een ‘fremdkörper’ in de kasteelzone
	7.8	reconstructie stadsmuur Walstraat (1965) – een nieuwe markante hoek van de oude vesting

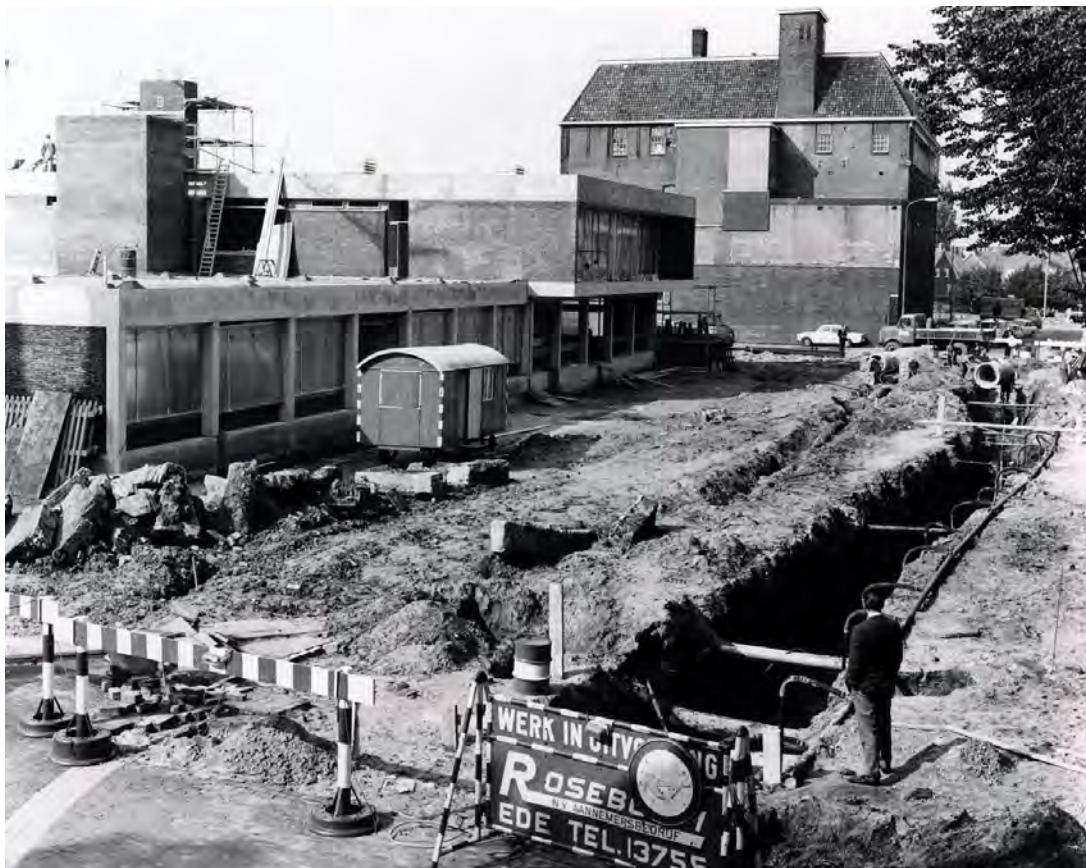

*1967 Bergpoortbrug (ontwerp 1941) met Oudemannenbank, vlak voor de demping van de gracht
Hier is een nieuwe stedelijke hoofdweg doorheen gepland voor de ontsluiting van het Uiterwaardenplan
Foto Beeldbank Wageningen*

In 1968 stelt de Wageningse gemeenteraad het **Uitwaardenplan** vast. Daarmee zou de stad rondom de vesting concentrisch kunnen worden uitgebouwd. Als onderdeel van dit plan was langs de oostzijde van de vesting een stedelijke hoofdweg geprojecteerd. Daarvoor moest ruimte gemaakt worden aan de Stationsstraat en zouden de gracht, het Spijk, de tuinmanswoning en de leerlooiershuisjes moeten wijken. De bevolking protesteerde tegen de hoge flatbouw, te weinig ruimte voor recreatie en de te dure woningen. Uiteindelijk heeft minister Gruyters van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening het plan in 1976 vernietigd. Maar toen waren al diverse ontwikkelingen in gang gezet.

In 1960 is de gasfabriek op Rustenburg afgebroken en gaat de gemeente Wageningen over op aardgas. Zo komt ruimte vrij voor grootschalige stadsontwikkeling. De bouw van de hoge verzorgingsflat Rustenburg en het politiebureau zijn het logische vervolg. Deze hebben beide inmiddels al weer plaats gemaakt voor de bij de schaal van de stad passende nieuwe woonwijk **Torckdael** (9.3).

In 1962 is het gebouw van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen aan de Stationsstraat gesloopt. Daar komt het moderne gebouw van de **Nutsspaarbank** (8.1) voor terug, een ontwerp van architectenbureau Op ten Noort Blijdenstein. Het is wel naar achteren geplaatst – tot in de gracht! – om ruimte te maken voor de nieuwe stedelijke hoofdweg in het verlengde van de nieuwe vierbaans Rooseveltweg. Het sluitstuk van al deze ingrepen is in 1967 de demping van de toen sterk vervuilde en stinkende stadsgracht bij de Bergpoortbrug. Daarmee ging het zo zorgvuldig ontworpen ensemble van de brug en de twee hoekpanden van de Hoogstraat (nrs. 92 en 109) – het gezicht van wederopbouwvesting – verloren. Ook het water achter de Hoogstraat en de Nutsspaarbank is gedempt en ingericht als parkeerterrein.

*1967 Bouw van de Nutsspaarbank (ook wel SNS-gebouw genoemd) op afstand van de oude Stationsstraat
Aanleg nieuw riool en kort daarna wordt de gracht achter het gebouw gedempt
Op de achtergrond is het gebouw van sigarenfabriek Schimmelpenninck nog te zien
Foto Platform Stadsgracht*

*1967 Het dempen van de stadsgracht bij de Bergpoort
De bovengrondse delen van de Bergpoortbrug worden verwijderd, de rest blijft in de ondergrond zitten
Foto Platform Stadsgracht*

In de jaren 60 en 70 van de 20^e eeuw vonden op diverse plaatsen binnen de vesting kleine veranderingen plaats, waarbij meestal zichtbare herinneringen aan het verleden zijn verdwenen. Op de hoek van de Boterstraat en de Niemeijerstraat stonden voor de oude stadsmuur twee oude huizen. Die zijn in 1960 gesloopt voor de bouw van de telefooncentrale van de PTT. In 1964 is de paarden- en ponymarkt van de Markt naar het Emmapark verhuisd. Die is daar in 1970 voor de allerlaatste keer gehouden. De rij ijzeren putjes in de klinkerverharding van het Emmapark herinnert hier nog aan. In 1972 is Huize Torck aan de Kromme Hoek in brand gestoken. De door burgemeester T.J. Westerhout beloofde herbouw is er niet van gekomen. Wel is daardoor in het verlengde van de Herenstraat **de oever van de gracht** (1.5) weer direct bereikbaar geworden. In 1974 kreeg de Herenstraat een doorsteek naar het Spijk over een dam in de gracht. Na het vertrek van het politiebureau naar Rustenburg krijgt **Villa Vada** (8.7) in 1986 een nieuwe passende bestemming als museum De Casteelse Poort.

In 1970 is langs de Lawickse Allee – in de oostelijk hoek van het vrije schootsveld - het **Internationaal Agrarisch Centrum** (8.2) gebouwd, nu Hotel Wicc. Het is een ontwerp van de Wageningse architect Jan Wiedijk in de ‘shake hands stijl’, met een evenwicht tussen traditionele (decoratieve baksteenarchitectuur) en moderne elementen (een zichtbaar betonskelet en transparantie vliesgevels). Het gebouw is zeer plastisch vormgegeven met centraal een ranke hoteltoeren. Die toren is een baken in de stad. De later aangebouwde hotelvleugel (tachtiger jaren) doet afbreuk aan het oorspronkelijke ontwerp en legt een groot beslag op de open ruimte van Duivendaal.

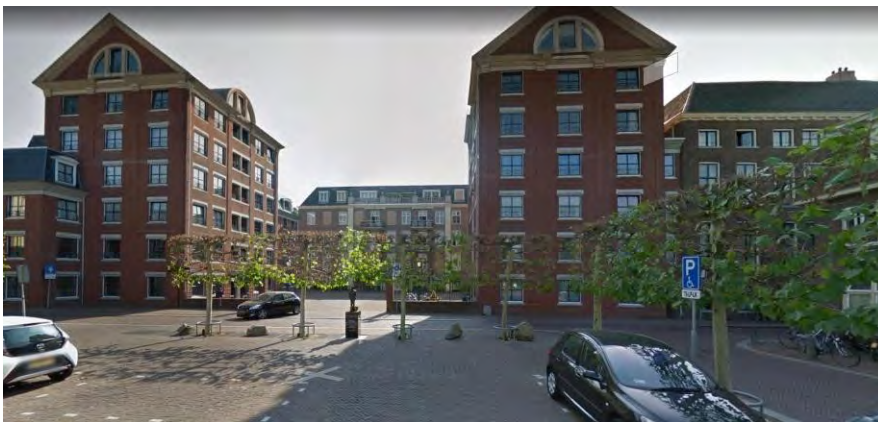
Oude gebouwen op het Noorderplantsoen worden opgeruimd om plaats te maken voor een nieuwe noordelijke uitbouw van de stad – binnen de vesting. Als eerste wordt in 1968 de Handelsdagschool (eerder de Armenschool) op het Gevangentorenbastion gesloopt. Op die plek komt het grootste parkeerterrein van de stad. Vervolgens moeten de oude woonhuizen tussen de Junusstraat en de Beuningstraat in 1969 plaats maken voor het nieuwe postkantoor, een ontwerp van Jan Wiedijk. Nadat ook de sigarenfabriek van Schimmelpenninck in 1972 en de Julianaschool in 1974 zijn gesloopt, krijgt de vesting vanaf de Stationsstraat een geheel nieuwe ontsluiting. Deze nieuwe weg krijgt de naam ‘**Plantsoen**’ (8.3), die herinnert aan deze altijd groene achterkant van de stad. Tenslotte wordt in 1978 nog de kerk van de Gereformeerde Gemeente en een stukje stadsmuur langs de Schoolstraat gesloopt. Na de voor Wageningen grootschalige projectontwikkeling ‘achter Matser’ loopt het Plantsoen nu langs een nieuwe stenen voorkant van de vesting. Het **gemeenschappelijke front** (8.4) van nieuwe woongebouwen, winkels en het postkantoor volgt vrij nauwkeurig de lijn van de hier verdwenen middeleeuwse stadsmuur.

*1974 Hek langs het Plantsoen, daar waar de stadsgracht nu is onderbroken
Dit hek stond tot de demping van de gracht in 1967 op de Bergpoortbrug.*

In 1990 verlaat Landbouwniversiteit het oude hoofdgebouw en vestigt zich in het nieuwe **bestuurscentrum op Duivendaal** (8.8). Het gebouw is een ontwerp van architect L.J. Heijdenrijk. Voor de bouw van het bestuurscentrum zijn het oude veeteeltgebouw en een houten stal gesloopt. De gebouwen van Jacobus van Lokhorst zijn allemaal blijven staan.

Het vertrek van de Landbouwniversiteit - en de sloop van de twee vleugels aan de Bassecour – valt samen met de sloop van andere gebouwen aan de Herenstraat, zoals een kapel en de werkplaatsen van de Wageningse meubelfabriek. Zo wordt mogelijk om het hele gebied tussen de straat en de oude stadsmuur in één keer om vormen tot een nieuw stedelijke woongebied. De Belgische architect Charles Vandenhove realiseert hier vanaf 1996 **een postmodernistisch stadsvernieuwingsplan** (8.9). De Bassecour – het oude hoofdgebouw – heeft hierin een nieuwe bestemming gekregen als woongebouw met 24 appartementen, volgens het ontwerp van E. Hoogenberk. De Bassecour is het logisch middelpunt van het project geworden. Ook is het gelukt om de nieuwe gebouwen langs de Herenstraat en de oude Roosendaelsche Huizen goed op elkaar te laten aansluiten.

*Zicht vanaf het Salverdaplein op de twee nieuwe postmoderne 'vleugels' van de Bassecour
Rechts de Roosendaelsche Huizen
Foto Google Streetview*

Een belangrijke meerwaarde van deze stadsvernieuwing is dat de oude tuin achter de Bassecour en de voormalige proefvelden langs de gracht - als **Torckpark** (8.10) - voor het Wageningse publiek zijn ontsloten. Ook zijn hierbij de fundamenteën van de twee toegangstoren van het kasteel opgegraven en permanent zichtbaar gemaakt in een watertuin, die herinnert aan de noordelijke kasteelgracht (zie de foto op blz. 3). Via de Kasteelse Gang en het Torckpoortje is museum De Kasteelse Poort vanuit de stad bereikbaar.

Nadat alle autoverkeer rondom de Grote Kerk is verbannen, ontstaat de behoefte om het plein in te richten als huiskamer voor de stad. De **nieuwe inrichting van de Markt** (8.12) uit 1996 is geënt op de geschiedenis van het plein. Als basis is over het gehele hol gelegde plein een raster aangebracht waarvan de maten zijn bepaald door de jonge Delftse school architectuur die om het plein heen staat. Direct om de kerk heen ligt een vlak ovaal plateau, dat de plaats van het voormalige groene kerkhof markeert. Door het hoogteverschil kan het plateau aan de brede zijde van het plein dienst doen als podium. Bron: plantoelichting SVP.

PERIODE 9 RECENTE ONTWIKKELINGEN IN DE 21^E EEUW

Het toenemende cultuurhistorische historische bewustzijn in Wageningen blijkt uit de plaatsing van een **kunstwerk** (9.1) aan de Walstraat, dat herinnert aan de verdwenen synagoge. Het herstel van aanvoer van Veluwewater naar de gracht grijpt terug naar de oorspronkelijke situatie vanaf de beginjaren van de vesting. Het tonen van de contouren van het kasteel in de verharding op Bowlespark versterkt het besef dat Wageningen eens een belangrijk grensvesting was.

Diverse ruimtelijke ontwikkelingen hebben de centrumfunctie en de leefbaarheid van de vesting versterkt, zoals de nieuwe wijk **Torckdael** (9.3). Bij de vestiging van het **Mini Dierenpark** (9.5) aan het Spijk kreeg de voormalige tuinmanswoning – na restauratie – een mooie nieuwe bestemming.

Objecten uit periode 8 STADSONTWIKKELING 1962 – 2000 en periode 9 RECENTE ONTWIKKELINGEN IN DE 21^e EEUW

LEGENDA

PERIODE 8 STADSONTWIKKELING 1962 - 2000

- 8.1 nieuw gebouw Nutsspaarbank (1967) in zakelijk modernistische stijl – deels in de gracht geplaatst
- 8.2 IAC-gebouw (1970), 'shake hands' architectuur van Jan Wiedijk – aan de rand van het open schootsveld
- 8.3 verkeersontsluiting Plantsoen (vanaf 1972) tussen Stationsstraat en Walstraat
- 8.4 winkels en wonen aan het Plantsoen (1969-1978) – het nieuwe stadsfront volgt de lijn van de oude stadsmuur
- 8.5 Dirk Vredebanks herplaatst (1980) – op andere plek dan in 1886
- 8.6 nieuwbouw openbare bibliotheek (1982) – publiekstrekker tegenover de Bergpoort
- 8.7 museum Casteelse Poort in Villa Vada (1986) – een nieuwe passende herbestemming
- 8.8 nieuw bestuurscentrum Landbouw Universiteit 1990, architect L.J. Heijdenrijk
- 8.9 stadsvernieuwing Herenstraat (vanaf 1996) – postmodernistisch ontwerp van architect Charles VandenHove
- 8.10 aanleg Torckpark (vanaf 1996) – ontsluiting van de vroegere proefvelden
- 8.11 ovaal stenen plateau rondom de Grote Kerk (1996) – herinnering aan het voormalige groene kerkhof
- 8.12 economische schil Junushoff (1998) en stadsplein bij Junusstraat – ten koste van architectonische waarde

PERIODE 9 RECENTE ONTWIKKELINGEN IN DE 21^e EEUW

- 9.1 kunstwerk 'De Levenspoort' (2000) van Yetty Elzas- Blits – herinnering aan voormalige synagoge
- 9.2 herstel aanvoer Veluwewater (2007) via de Dijkgraaf en de Roosevelttsingel
- 9.3 ontwikkeling nieuwe woonwijk Torckdael (vanaf 2016)
- 9.4 contouren van de fundamenten het kasteel zichtbaar gemaakt in verharding op Bowlespark (2018)
- 9.5 minidierenpark (2018) - herbestemming van de tuinmanswoning

OVERZICHT BELANGRIJKSTE CULTUURHISTORISCHE WAARDEN

Op de nevenstaande overzichtskaart zijn alleen die objecten uit de diverse perioden aangegeven, die van cruciaal cultuurhistorisch belang zijn. Deze zijn op de periode-kaarten blauw gekleurd.

Bijzonder is dat de **contour van de middeleeuwse stad** nog te zien is. Op twee plaatsen staat de oude stadsmuur er nog. Langs de Walstraat-Emmapark en het Plantsoen is de oude ommuring geheel verdwenen, maar volgt de nieuwe bebouwing wel de rooilijn ervan.

Een van de belangrijkste waarden van de vesting is **de stadsgracht**, die de stad nog vrijwel volledig omringt en die het beeld van Wageningen als vestingstad bepaalt. De demping van de gracht bij het knooppunt Hoogstraat-Stationsstraat-Bergstraat doet aan deze waarde ernstig afbreuk.

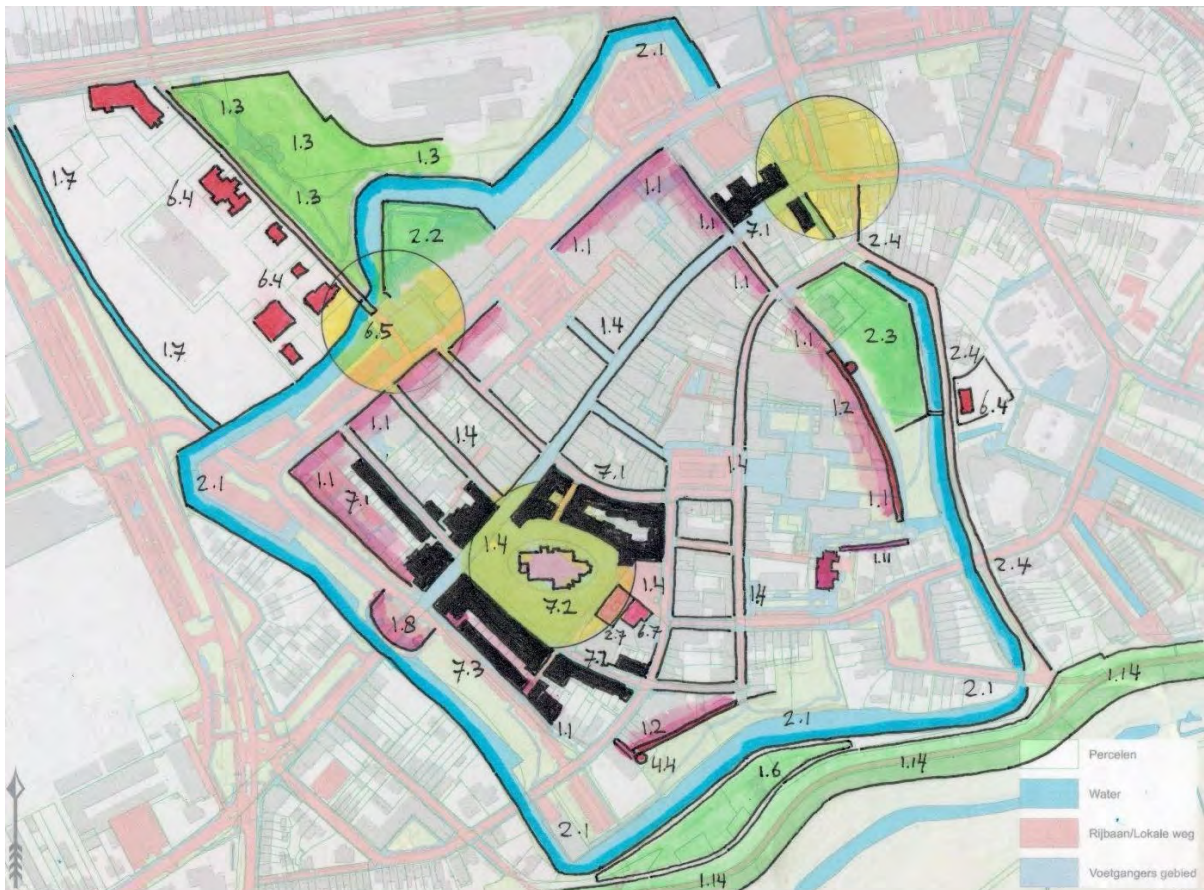
De **kasteelzone** heeft in de loop van de tijd veel veranderingen ondergaan. Van het kasteel of van het 18^e-eeuwse stadslandgoed van Torck is weinig tot niets overgebleven. De enige constante factoren door de eeuwen heen zijn de noordelijke kasteelmuur en De Casteelse Poort, waarvoor het Wageningse museum nu een passende gebruiker is. Er zijn veel potenties om de sporen uit het verleden van de vesting te benutten voor een nieuw aantrekkelijke stedelijk milieu.

De **gebouwen op Duivendaal, de tuinmanswoning aan het Spijk en het oude postkantoor** ontworpen door de landelijk bekende architect Jacobus van Lokhorst, hebben een hoge architectonische en historische waarde. Ze hebben gelukkig allemaal een nieuwe bestemming gekregen, waardoor het behoud ervan is gewaarborgd.

De naoorlogse **wederopbouwarchitectuur** heeft de stad na de oorlog een nieuw gezicht gegeven: in het middelpunt van de stad bij stadhuis en grote Kerk en aan de beide uiteinden van de Hoogstraat. **De Wageningse wederopbouw met nieuwbouw rondom de kerk en langs de Hoogstraat en enkele zijstraten vormt nog steeds een 'magistraal ensemble' (Vincent van Rossum, open Monumentendag 2013).** Helaas zijn de architectonische details van de Delftse schoolbebouwing aan slijtage onderhevig. Het oostelijke uiteinde van de Hoogstraat heeft ernstig aan waarde ingeboet door aanpassingen aan de kopgevel en het verdwijnen van de fraai vormgegeven Bergpoortbrug.

Anno 2021 zijn er drie hot-spots aan te wijzen waar de cultuurhistorische betekenis van de vesting en de activiteiten van de Wageningers bij elkaar komen en elkaar kunnen versterken. Deze zijn op de overzichtskaart met gele cirkels aangegeven.

- **Knooppunt Junusstraat-Plantsoen-Duivendaal** met: het Plantsoen (de nieuwe voorkant van de stad), de stadsgracht, Junus Bastion, schouwburg Junushoff (ingang en café), zicht op open schootveld, Duivendaal met architectuur van J. van Lokhorst. Een uitdaging is hier het herstel van de groene sfeer die bij de vesting hoort.
- **Knooppunt Hoogstraat-Stationsstraat-Bergstraat** met: architectuur Delftse School, de 'nieuwe' 19e-eeuwse uitleg van de stad, de BBLTHK, terrassen en de verbinding met de culturele as – de Bergstraat-Gen. Foulkesweg met o.a. De Wereld, 5-Meiplein, de Aula, het Depot en arboreta. Uitdaging is hier het opnieuw zichtbaar maken van de vesting door het terugbrengen van het water en het herstel van het wederopbouw gezicht van de stad (de gedetailleerde brug en de kopgevels in de stijl van de Delftse School).
- **De Markt**, het knooppunt in het midden van de oude stad met: de gerestaureerde Grote Kerk met nieuwe publieksfuncties, het gemeentehuis, de horeca, de marktfunctie en de Hoogstraat en andere straten. Deze straten en het plein hebben aan Wageningen een nieuw karakteristiek beeld gegeven – als gevolg van het wederopbouwplan Kraayenhagen. Uitdaging is hier het behoud van de bijzondere kenmerken van de Delftse schoolarchitectuur.

NAWOORD

De gemeente Wageningen beschikt al over veel informatie over het erfgoed van de stad. Zo is er de lijst van beschermde rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten. Daarnaast is er de Cultuurhistorische Waardenkaart Wageningen (CHWW) uit 2016. In aanvulling daarop zijn in dit onderzoek zijn aanwijsbare – nog aanwezige - cultuurhistorische objecten geïnventariseerd, zowel ondergrondse als bovengrondse. Om de exacte plaats ervan te bepalen en om er voor te zorgen dat ze bij de omgevingsprocedures worden betrokken, dienen deze – als cultuurhistorische laag, getypeerd naar aard en periode - te worden ingevoerd het **Geografisch Informatie Systeem** (GIS) van de Gemeente Wageningen.

Bij de verwerking in GIS dienen zich nog diverse interessante vragen aan. Hieronder vier kwesties, die deels cartografisch zijn op te lossen, maar waarvoor aanvullend veldwerk wellicht noodzakelijk is.

- Hoe verhouden de drie wederopbouw bastions Gevangentorenbastion, Straelensbastion en het Rijnbastion – aangelegd in 1960-1961, volgens het ontwerp van Van Embden – zich tot de historische contouren van de 17^e-eeuwse vesting? Die zelfde vraag kan ook gesteld worden over de courtine tussen het Junusbastion en het Straelensbastion
- Hoe verhoudt zich het niet uitgevoerde plan van Bijhouwer (1941) voor de reconstructie van de vesting zich hiertoe?
- Waar lag het 17e eeuwse ravelijn bij de Bergpoort precies?
- Is precies aan te geven waar de oude (verdwenen) stadsmuur heeft gelopen? Het gaat om ontbrekende kennis over de stukken van het tracé, waar de stadsmuur verdwenen is.

De historische basis van het GIS kan worden versterkt met de pre-kadastrale kaarten uit het begin van de 19e eeuw. Daarnaast kunnen ook de volgende karteringen van J. Huisman, W. Angenent en W. Sombroek worden ingevoerd:

- De archeologische onderzoeken naar de middeleeuwse dubbele gracht en stadsmuur,
- De archeologische onderzoeken naar de stadsmuren, torens poorten, rondepoothen en het kasteel uit 1528,
- De archeologische onderzoeken bastions en courtines van 1624.

In 's Hertogenbosch zijn met deze aanpak al mooie resultaten bereikt. Bij de hier voorgestelde aanpak kan je een IT-student archeologie betrekken, om zoveel mogelijk informatie te verzamelen en die in GIS onder te brengen, zowel bij de gemeente als bij de RCE.

De onderstaande linken laten zien hoe het ongeveer zou kunnen worden.

<https://www.erfgoedshertogenbosch.nl/erfgoedkaarten>

<https://erfgoedenruimte.nl/praktijkvoorbeelden/bouwhistorische-waarden-en-verwachtingskaart-den-bosch>

<https://erfgoedenruimte.nl/praktijkvoorbeelden/bouwhistorische-waarden-en-verwachtingskaart-den-bosch>

De waardering van erfgoed

Resultaten van een SCP-onderzoek

De hoge waardering voor historische steden, dorpen en cultuurlandschappen als woonlocatie was voor het SCP aanleiding voor een nader onderzoek. Om zicht te krijgen op het relatieve belang van cultuurhistorie in de woonomgeving, is respondenten gevraagd zich voor te stellen dat zij wonen in een kleine, oude stad met een ruim aanbod aan voorzieningen (winkels, scholen, bioscopen, musea e.d.) en dat deze stad geen uitbreidingsmogelijkheden meer aan de rand heeft. Ruimtegebrek dwingt tot het maken van keuzes binnen de huidige grenzen. De respondenten krijgen vijf keuzemogelijkheden voorgelegd. Bij iedere keuze wordt de waarde van cultuurhistorie afgewogen tegen andere waarden. Uit de tabel blijkt dat dan vaak voor het behoud van cultuurhistorische waarden wordt gekozen. Voor nieuwe woningen ziet 77% van de ondervraagden liever een winkelcentrum verdwijnen dan een historisch monument (de voorkeur van de andere 23%). Als er extra parkeerruimte zou moeten komen, geeft opnieuw ruim driekwart van de ondervraagden de voorkeur aan herbestemming van sportvelden dan van een negentiende-eeuws stadspark. Het meest uitgesproken is de mening dat men liever grondige renovatie van historische woonhuizen wil dan sloop van die huizen ten behoeve van nieuwbouw.

Tabel

Voorkeuren voor ingrepen in de gebouwde omgeving voor een stad zonder uitbreidingsmogelijkheden aan de rand, bevolking van 18 jaar en ouder, 2004 (in procenten)

77	sloop van een winkelcentrum voor nieuwe woningen	↔	sloop van een historisch monument voor nieuwe woningen	23
23	herbestemming van een 19e-eeuws stadspark voor extra parkeerruimte	↔	herbestemming van sportvelden voor extra parkeerruimte	77
35	sluiten van een speelplek voor kinderen voor nieuwbouw	↔	dempen van een stadsgracht voor nieuwbouw	65
6	sloop van historische woonhuizen ten behoeve van nieuwbouw	↔	grondige renovatie van historische woonhuizen in plaats van nieuwbouw	94
80	het vestigen van een cultureel centrum in een karakteristiek oud bedrijfspand	↔	het vestigen van een cultureel centrum in een gezichtsbepalend nieuw gebouw	20

Bron: SCP (Belvedere'04)

Bij iedere keuzemogelijkheid in de tabel is een meerderheid voor het behoud van historische elementen in de denkbeeldige stad, behalve als dat tot sluiting van een speelplek voor kinderen leidt. 22% kiest zelfs bij ieder van de vijf dilemma's voor cultuurhistorie en nog eens 38% doet dat in vier van de vijf gevallen. Daarmee tekent zich een breed draagvlak voor behoud van

oude gebouwen en oude infrastructuur af. Onder de groep die dit behoud in sterke mate onderschrijft, zijn hoogopgeleiden en 50-plussers oververtegenwoordigd.

Vervolgens is de waarde van erfgoed ofwel cultuurhistorie afgemeten aan meningen over het historische karakter van de bebouwing in de omgeving van de ondervraagden¹. Voor twee tegengestelde uitspraken konden zij hun positie bepalen. Over het algemeen hechten Nederlanders aan historische elementen in hun woonomgeving, al vinden zij ook dat er niet al te halsstarrig aan vastgehouden hoeft te worden. Meest uitgesproken steun krijgt het standpunt dat oude gebouwen best veranderd mogen worden, als ze hun karakter maar behouden. Daarmee krijgt het standpunt dat oude gebouwen altijd moeten blijven zoals ze zijn, relatief weinig steun. Dat de waardering voor het oude allerm minst rigide is, blijkt ook uit de 45% die vindt dat oude en nieuwe gebouwen best bij elkaar passen, al bestaat hier ook een redelijk stevige groep die vindt dat het oude en het nieuwe elkaar maar moeilijk verdragen. Opnieuw is er steun voor het behoud van oude gebouwen, en volgens de Nederlandse bevolking is het achterstallig onderhoud aan oude gebouwen – ondanks de intensivering van de overheidsinspanning – nog lang niet ingelopen.

neutraal

vernieuwingen gaan veel te vlug	45	35	20	vernieuwingen gaan veel te langzaam
nieuwe ontwikkelingen overwoekeren het oude; er is geen goed evenwicht tussen oud en nieuw, tussen behoud en vernieuwing	37	24	39	de bebouwing kan nieuwe ontwikkelingen goed opnemen, zonder haar karakter te verliezen
oude en nieuwe gebouwen passen niet bij elkaar (naar vorm, stijl, materiaalgebruik, kleur)	37	18	45	oude en nieuwe gebouwen passen wel bij elkaar, de contrasten verlevendigen de leefomgeving
oude gebouwen moeten blijven zoals ze zijn	26	19	65	oude gebouwen mogen best veranderd worden, als ze hun karakter maar behouden
oude gebouwen worden te makkelijk opgeruimd en vervangen door iets nieuws	53	19	28	er is veel aandacht voor het behouden van oude gebouwen
oude gebouwen worden verwaarloosd, ze verloederen	46	24	30	er wordt veel aandacht besteed aan onderhoud en verzorging van oude gebouwen

Bron: SCP (Belvedere'04)

Er is al met al een groot draagvlak voor het behouden van erfgoed. De historische omgeving wordt aantrekkelijk gevonden, maar beperkte aanpassingen moeten mogelijk blijven.

Een van de belangrijkste motieven om zorgvuldig met erfgoed om te gaan is het grote draagvlak dat in de samenleving bestaat voor 'monumentenzorg', zoals erfgoedzorg doorgaans wordt genoemd. Het Sociaal en Cultureel

¹ SCP 2007, p. 107-108.

Planbureau heeft daar onderzoek naar gedaan en daaruit blijkt dat Nederlanders erfgoed erg belangrijk vinden, het graag bezoeken en het graag in stand houden. Vooral als plek waar men graag zou willen wonen. In Vestingvisie deel II, v2 gaan we dieper in op de resultaten van het SCP-onderzoek. Andere motieven om erfgoed hoog te waarderen en er zorgvuldig mee om te gaan zijn de betekenis die erfgoed heeft voor het gevoel van eigenheid of identiteit van woon- en leefomgeving. Daarmee onderscheidt de ene plek zich van de ander en het zorgt voor trots, verbondenheid en betrokkenheid van mensen bij hun omgeving. Ook heeft erfgoed een economische waarde (als vestgoed en vestigingsplaats), een ecologische waarde (bijvoorbeeld als standplaats van bijzondere soorten planten) en uiteraard een esthetische waarde: vaak vinden we historische gebouwen of grachten mooi! Erfgoed heeft ook een educatieve waarde, omdat we ervan kunnen leren over onze geschiedenis en kunst. En tenslotte kan erfgoed dienen als bron van inspiratie bij toekomstige ontwikkelingen.

Erfgoed heeft kortom meer betekenis dan alleen maar als liefhebberij van sommige monumentenzorgers. Erfgoed is een factor van belang voor de kwaliteit van de leefomgeving van iedereen. Waar nieuwe opgaven vragen om ingrepen in de bestaande ruimte, heeft dit invloed op het erfgoed. Vandaar dat wij het erfgoed van de stad en het verhaal van zijn ontstaansgeschiedenis centraal stellen bij opgaven die Wageningen moeten voorbereiden op de toekomst.

Voorstel Wallenpad

Elke plaats op de wereld heeft zijn eigen uitstraling, zijn eigen karakter en meestal is niet te duiden wat het precies is en als je het denkt te weten is het soms naar een verband zoeken dat niet aantoonbaar is. Amsterdam is Amsterdam, anders dan Rotterdam of 's Hertogenbosch of Leeuwarden. Hoe komt dat? Omdat deze steden een eigen historische identiteit hebben. Zo ook Wageningen. Een vestingstad, gunstig gelegen aan de Rijn voor handel en gebouwd tegen de dreiging vanuit het bisdom Utrecht. Zoals bij zoveel vestingsteden in Nederland, werden tweede helft van de 19e eeuw stadspoorten gesloopt en op bolwerken mooie stadsparken aangelegd. De familie Zocher heeft daarin een enorme rol gespeeld bij vele steden. Ook in Wageningen is het stuk groen aan de noordzijde bij het Plantsoen en Emmapark van de hand van een van de Zochers. Natuurlijk is in de loop van de tijd wel hier en daar wat veranderd en vooral WOII heeft een desastreus effect gehad, maar de structuur is nog steeds zichtbaar.

De Commissie Wallenpad, op aandringen van de gemeenteraad met Platform Bergpoort verenigd in de Stichting Stadsgezicht Wageningen, heeft hier over nagedacht. Met als eerste vraag: hoe liepen de wandelpaden en in hoeverre is er nog iets ongeschonden de tijd doorgekomen.

Daarbij is gebruikt gemaakt van luchtfoto's van de RAF gemaakt tussen 1940 en 1943. Er zijn 17 foto's bestudeerd en twee foto's belangrijkste/duidelijkste staan hieronder.

Hierdoor is wel wat zichtbaar, maar de beeldbank gaf nog meer informatie. Voor zover is te zien heeft:

- Junushoff- gevangenpoort heeft aan beide zijden een pad langs het water
- Bij Duivendaal alleen pad aan de stadszijde, maar op beeldmateriaal is duidelijk wel een wandelpad te zien. Een pad dat ook is overgenomen in het schetsboek.
- Walstraat langs de bestaande stoep en over het gras?
- Vanaf WICC naar gevangenpoort heeft de voorzijde een voetpad; is nu wat obscuur

- Bergpoort-Spijk: zuidzijde was bebouwd
- Langs de dijk geen voetpad.
- komt er ook een (aanduiding van) een parallel wandelpad over de dijk?
- Emmapark blijkt een voetpad over het gazon te hebben Zie foto hieronder.

Emmapark met zicht naar de Rijn.

Op een wandelkaart uit 1880 staan de wandelpaden aangegeven, o.a. ook op het Emmapark.

Een verdwenen pad is bij Duivendaal. Internaat (1882) van de Rijkslandbouwschool, ontworpen door Jacobus van Lokhorst, gezien richting het noorden.

Op de voorgrond de [stadsgracht] en het bruggetje dat het centrum met Duivendaal verbindt. Datering circa 1902.

Er is duidelijk een pad zichtbaar en het voorstel is dat pad weer aan te leggen om zodoende weer rondom de stadsgracht te kunnen lopen. Geheel in lijn met het bestemmingsplan van de gemeente.

Aan de gebogen lijnen is de hand van Zocher te herkennen. De paden slingeren, romantische doorkijkjes en weelderige plantengroei. Aangenaam voor het oog en aangenaam verblijven onder lommerrijk groen.

Voorbeeld is te zien van hoe paden in het park lopen. Hier bij De Vreedebank, toen nog op de oorspronkelijke plek, welke organisch is opgenomen in het geheel. Op de gazons zijn perken met planten. Terugplaatsing zou overwogen moeten worden, nu

Noorderplantsoen met bank ter nagedachtenis aan D. Vreede.

staat de bank er verloren bij.

De aanleg van de Zocherparken is al 150 jaar oud, maar vooral na WOII zijn die overal in Nederland verwaarloosd. Waar we uiteindelijk heen willen, qua sfeer en uitstraling, is te zien op de volgende foto waarop de Haarlemse bolwerken zijn te zien

zoals Zocher die vorm gaf.

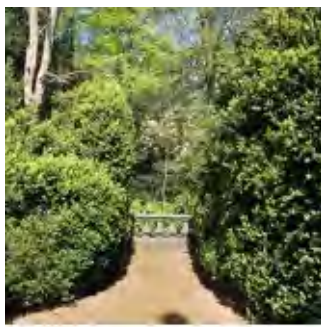
Het is duidelijk dat het opknappen van het park geen opties is; dan is het na enkele decennia weer volkomen verwaarloosd. Er moet een samenhangend plan zijn met in ieder geval aandacht voor de volgende punten:

- Niet alleen een enkel en losstaand wandelpad, maar ingebed in groter perspectief
- Het wandelpad is dus onderdeel van een groter plan
- Een goed plan neemt alles mee (functie theekoepel, Beckafbolwerk)
- Duidelijk een educatief element aanwezig
- Aangenaam om te verblijven
- Aantrekkelijk om via stadspark de winkels in de binnenstad te bereiken
- Maakt Wageningen nog meer uniek in de omgeving

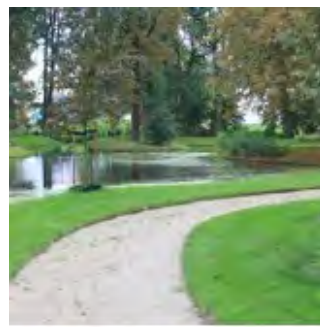
Welke elementen zijn er eigenlijk van belang in een Zocher-park?

3.5.1 Waterpartijen

3.5.2 Bepantingen

3.5.3 Wegen en paden

3.5.4 Reliëf

3.5.5 Bouwwerken en
tuinsieraden

Het is duidelijk dat hier specialistische kennis voor nodig is.

Op de volgende foto wordt dat nog eens duidelijk. Waar een bestaand pad loopt aan de linkerkant langs een hellinkje, is een ontwerp zoals Zocher dat gedaan zou kunnen hebben te zien op de foto ernaast. Hoe makkelijk had men niet voor optie 1 kunnen kiezen, terwijl optie 2 toch veel waarschijnlijker of in ieder geval stijlvaster is.

Bestaande situatie

Voorgestelde situatie

Nog een voorbeeld waar een keuze gemaakt moet worden.

De situatie links is de huidige, maar is de gefotoshopte bewerking ernaast niet veel mooier? Links focus op bloemen, rechts focus op park

Ook ontwerpers maken fouten. Daarom is gespecialiseerd bureau gevraagd voor restauratie van oude parken en tuinen: SB4 te Wageningen die zijn sporen op dit gebied ruimschoots heeft verdiend.

Paden

Wat de aanleg van paden betreft, dat moet uitnodigen tot wandelen. Zoals hier bij Sonsbeek (ook van Zocher).

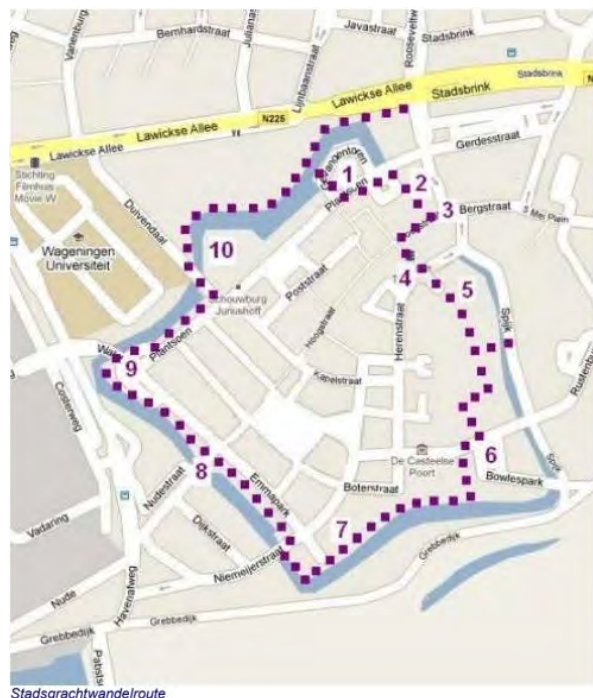
Voor het materiaal lijkt de keuze voor halfverharding de beste papieren te hebben. Het is water- en lucht doorlatend, de mate van poreusheid kan worden aangepast aan de omstandigheden. Er blijven geen plassen op staan en kan direct langs bomen worden gelegd. Aanleg is relatief makkelijk en vrijwel onderhoudsvrij en makkelijk te repareren bij schade. Voorbeelden zijn:

Fietsenstalling Blijdorp
 Bellamypark Vlissingen
 Botanische tuin TU Delft
 Hooglandse Kerkgracht
 Leiden Met foto's hieronder.

Een voorstel tot wandelroute is gedaan in het schetsboek van het Platform Bergpoort. Een variant op de voorgestelde route is om vanaf het Bowlespark de route te laten lopen over het Spijk.

1. Gevangentoren
2. Stationsstraat
3. Bergpoort
4. Molenstraat
5. Beckafbolwerk en het Spijk
6. Kasteel van Wageningen
7. Huize Torck, theekoepel, Rhijnbolwerk en Emmapark
8. Nudepoort
9. Westwal en Straelensbolwerk
10. Plantsoen en Juniusbolwerk

Parkmeubilair

Wil men geheel in de stijl blijven, dan zou een replica van het Zocherbankje gebruikt kunnen worden.

Het is de vraag of geheel teruggaan naar vervlogen tijden wel wenselijk is, omdat daarmee voorbij wordt gegaan aan de huidige tijd.

Ook onze tijd reikt verschillende soorten parkmeubilair aan.

Modern, stijlvol, onderhoudsarm en hufterproof.

En als de vraag dan komt, maar waar dan? Dan zou het rond het beeld *Beweging in de ruimte II*; de omgevallen boekenkast kunnen komen. Een beeld waaromheen nu een misplaatste straatsteen is gebruikt. Deze boog kan brengt het beeld meer onder de aandacht en kan tevens een mooie ontmoetingsplek worden of om gewoon even uit te rusten.

Ook uit kunststof zijn vele vormen mogelijk.

Futuristisch kan natuurlijk ook en wellicht dat je daarmee een landelijke aandacht krijgt. Voordeel is wel dat er een droge plek is in geval van regen.

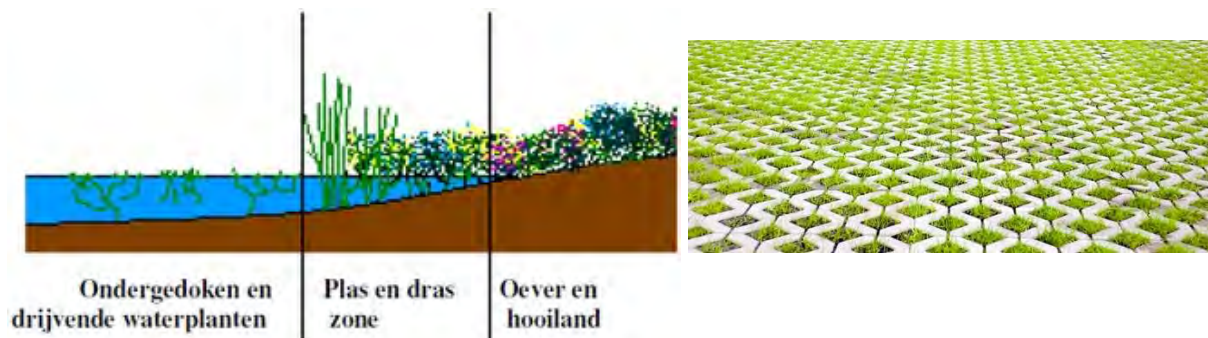
De variant eronder is alleen sier, maar wel mooi.

De onderste foto is een park in Zeist dat door SB4 is opgeknapt. Water is mooi om te zien en geeft ook verkoeling.

In het schetsboek Platform Bergpoort worden plas-dras zones geopperd. Wij vinden dat een uitstekend idee, aangezien hiermee de plantengroei en daarmee ook insecten en (water)vogels een leefgebied langs de gracht kunnen krijgen. Een bijkomend voordeel is, dat deze zones zeer onderhoudsarm zijn. Hieronder staat een voorstel hoe dit te bereiken door gebruik te maken van betonruiten, die vaak voor

parkeerplaatsen worden toegepast, in het water tot aan de droge oeverrand gelegd kunnen worden.

Dit streven naar biodiversiteit wordt gesteund door de gemeente Wageningen zoals vormgegeven in een rapport van mei 2018: Monitoring en beheer van extensief beheerde grasvlakken en oevers in Wageningen.

Overigens, ook Zocher had extensief beheerde plaatsen in het gazon waar stinseplanten zoals wilde hyacinten e. d. een kans kunnen krijgen.

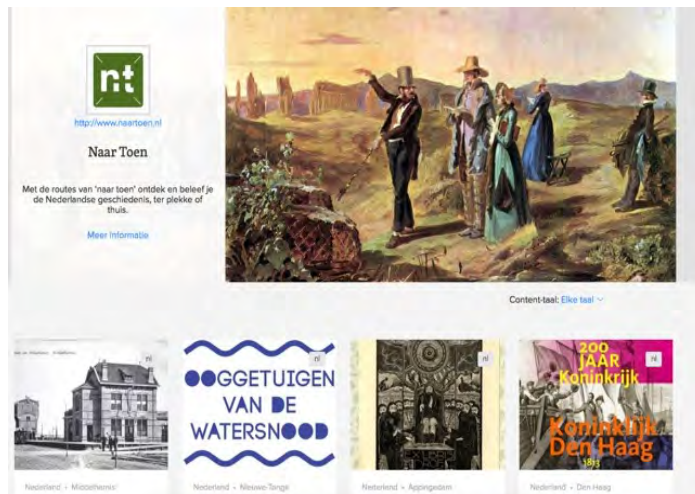

Voor educatie is er al een begin gemaakt door Kees Gast, oud-stadsarchivaris van Wageningen. Hieronder 8 van de 17 suggesties door hem gedaan.

Voor educatie is er al een begin gemaakt door Kees Gast, oud-stadsarchivaris van Wageningen. Hieronder 8 van de 17 suggesties door hem gedaan.

- 1 Links de oostelijke stadsmuur, 16e eeuw. Heit iets naar achter en aan de achterzijde van een aarden wal of van spaarbogen voorzien. Rechts: ruime gazon is restant van Beckaf-bastion. De gracht is veel breder geweest, maar smal geworden door aanplemping
- 2 Achterzijde Bassecour, gebouwd in 1744 Lubbert Adolf Torck, heer van Rosendaal, burgemeester van Wageningen. Bevatte huurappartementen voor welgestelden. Van 1876 - 1990 hoofdgebouw van de Rijkslandbouwschool, resp. Landbouwwuniversiteit (nu Wageningen Universiteit). Hier lag het eerste arboretum, waarvan nog over zijn een Japanse notenboom, een zwarte moerbeil, een magnolia en een moerascypress.
- 3 Noordmuur van het kasteel en fundamenteën van de oostelijke geschutstoren. Aan het einde van het stukje kasteelgracht liggen de restanten van een sluisje dat het grachtwater op peil moest houden. Dit deel van het wallenpad loopt door een tuin met waterminnende planten, die herinnert aan de kasteelgracht die hier liep.
- 4 Het gebouw links is een vroeg 19e eeuwse villa waarin het poortgebouw van het kasteel van Wageningen is verborgen. Nu museum De Casteelse Poort. De straat overstekend is te zien dat een van de huizen links scheef staat omdat het op de gedempte kasteelgracht staat.
- 5 Hier lag een tot het kasteel behorende formele tuin en in de 19de eeuw een tuin in Engelse Landschapstijl met een slingervijver met bruggetje.
- 6 Hier stond een van de drie door Lubbert Adolf Torck gebouwde luxe huurappartementengebouwen. Op de foto aan de muur rechts kunt u zien hoe groot het was. Het herbergde maar twee woningen. Het onderste deel van de muur rechts is nog originele stadsmuur
- 7 Het theekoepeltje is ca. 1760 op een voormalig muurtorentje gebouwd door burgemeester Gijsbert Karel van Hogendorp een verre achterneef van zijn beroemde naamgenoot. Vanuit het interieur kon zijn gast trakteren op een prachtig uitzicht over de dijk. Op het binnenterrein van het ernaast gelegen Rijnbolwerk bezat hij een menagerie, een dierenparkje met exotische vogels.
- 8 Rechts staat, schuin over de gracht, de oudste en dikste boom van Wageningen. Een oosterse plataan van naar schatting 260 jaar.

Educatie anno nu gaat echter via smartphone en internet. Hierbij kan gebruik worden gemaakt van IZI-Travel. Een platform dat door "amateurs" gratis gebruikt kan worden voor dit soort doelen. Voorbeelden staan hiernaast, maar er zijn vele tientallen te vinden. Eén ervan is van de singelwandeling in Leiden. Daarmee kun je een versie maken alleen voor flora en fauna of historie.

Gezondheidsaspecten:

Het is meerdere malen gezegd, o.a op de presentaties georganiseerd door de gemeente in Junushoff over de toekomst van de stad, dat groen in de stad belangrijk is. Hiernaast staat in het kort een aantal punten die van belang zijn. Overigens het staat ook in de rapportage: *Aan de slag met de Binnenstad* van november 2015 van de gemeente. Met toename van warme perioden zal de behoefte hieraan in de toekomst alleen maar groeien.

Groen in de stad:

Gezondheidseffecten

- Vermindering van stress
- Sociale cohesie - ontmoetingsruimte
- Ruimte om te bewegen
- Luchtkwaliteit
- Beleving van geluid

Bijdrage aan wateroverlast

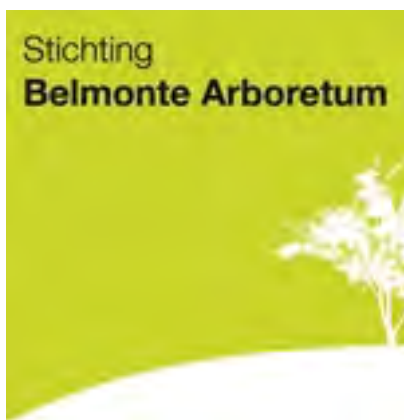
- Tegengaan hittestress in de zomer
- Bijdrage aan biodiversiteit - beleving biodiversiteit
- Verhoging omgevingswaardering
 - vestigingswaardering
 - woningwaarde

Afsluiting:

Met dit voorstel, nu als onderdeel van de Vestingvisie van het Netwerk Erfgoed Wageningen als Bijlage III, waarbij dit plan opgenomen kan worden in de totale vestingvisie om naadloos aan te sluiten bij bv het stratenplan, hopen we een bijdrage te leveren aan de discussie om erfgoed in Wageningen te behouden en te verfraaien zodat de hele stad daar van kan profiteren. Een mooie stad is een toeristisch aantrekkelijke stad en zal ook lokaal economisch vruchtbaar zijn.

Het versterken van de botanische tuin Belmonte

In Wageningen zijn vier botanische tuinen. Twee ervan zijn in eigendom van de Stichting Het Depot en worden op een fantastische manier beheerd. Ver buiten de stad ligt arboretum De Oostereng. De vierde en grootste tuin qua oppervlak is Belmonte, boven op de Wageningse berg met een on-Nederlands uitzicht.

De Stichting Belmonte Arboretum (SBA) draagt sinds 2012 de integrale verantwoordelijkheid voor het beheer en de exploitatie van het Belmonte Arboretum.

De stichting heeft ten doel het beheer van en de zorg voor het Belmonte Arboretum in Wageningen als een hoogwaardige tuin, zowel in botanisch/cultuurhistorisch als landschappelijk opzicht.

De stichting is ten algemene nutte en heeft niet tot doel het maken van winst.

De drie oorspronkelijke oprichters (Het Geldersch Landschap, Wageningen UR en de Arboretum Stichting Wageningen) hebben tot 2017 zowel bestuurlijk als financieel bijgedragen aan het behoud van de tuin en de vorming van een nieuw, stevig bestuurlijk en financieel fundament voor de Stichting Belmonte Arboretum.

Een botanische tuin heeft een bijzondere functie. Oorspronkelijk was het voor onderwijs en onderzoek van studenten van wat nu Wageningen Universiteit en Research (WUR) is, later vrijwel alleen onderwijs. Heden ten dage vooral educatie, tentoonstellingen (bv Beelden op de Berg) en evenementen (bv Bevrijdingsdag 5 mei) en rondleidingen op aanvraag en voor scholen.

De tuin is hiervoor opengesteld om zo met de verkregen financiële middelen het onderhoud zoveel mogelijk op peil te houden. De tuin vervult ook duidelijk de functie van stadspark, waar vooral wanneer de rhododendrons bloeien er vele bezoekers elk weekend zijn om te genieten van de kleurenpracht. Ook deze bezoekers, waarvan veel van buiten Wageningen, komen enkel voor de tuin en bezoeken de stad niet. Daar is werk aan de winkel. De aanwezige rhododendrons zijn afkomstig van de Nederlandse Rhododendron Vereniging, en bestaat, met de eigen collectie mee, uit zo'n 800 soorten en 2000 planten.

Voor de rozencollectie geldt een vergelijkbaar verhaal. De rozencollectie in het Belmonte is deels in 2011 geplant. De wens was om in de nieuwe situatie een scheiding in hoofdgroepen aan te brengen: Historische rozen (plaatsing chronologisch), Moderne rozen (chronologisch) en Botanische rozen (geografische verdeling). Door een betere presentatie van de rozencollectie kunnen de rozen zich beter ontwikkelen en kunnen we ons publiek het verhaal 'achter' de rozen beter vertellen. De collectie is uniek in Nederland en van grote betekenis in Europa.

Tegelijkertijd werden alle rozen onder de loep genomen door Mirjam Lemmens (collectiebeheerder Belmonte) en Piet Bakker. Ook uit het buitenland kwam deskundigheid in de personen van Mw. H. (Hella) Brumme en Mw. E. (Eilike) Vemmer, van de botanische tuin uit Sangerhausen. Alle rozen werden gecontroleerd, waar nodig opnieuw op naam gezet en in de juiste groepen ingedeeld.

Historische rozen à voor 1800, 1800-1867
Historische rozen van vóór 1800 à bijvoorbeeld Alba groep, Centifolia groep
Centifolia groep à Rosa 'FantinLatour'

Door de rozen op deze logische manier in de tuin te plaatsen is het tevens mogelijk om gericht informatie te verstrekken op bebording, dan wel tijdens rondleidingen.

Hier is wel sprake van een spagaat: wil men het predikaat Botanische tuin behouden moet men lid zijn van de Nederlandse Vereniging van Botanische Tuinen. Daarin zijn alle 27 botanische tuinen in Nederland aangesloten. Bovendien is de tuin onderdeel van de Stichting Nationale Plantencollectie (SNP) en heeft hiermee een museale nationale functie.

Dat is niet gratis. Er zijn voorwaarden aan verbonden. Het betekent bv dat bepaalde gewassen regelmatig moeten worden gestekt en opgekweekt om (bv een oude boom) te vervangen door een nieuw exemplaar met dezelfde genetische achtergrond.

Hiertoe zal een lijst moeten worden opgesteld van bomen en struiken die hiervoor in aanmerking komen, alsmede een inschatting van de benodigde menskracht om dit uit te voeren. Tevens moet dan duidelijk worden of de overgebleven exemplaren door commerciële exemplaren vervangen mogen worden, gezien het statuut van de vereniging. Voor de essen zal dat noodzaak zijn omdat die lijden onder de gevreesde essentaksterfte. De zieke exemplaren zullen vervangen moeten worden door resistente exemplaren van dezelfde soort. De beheerstaak komt nu sterk in het gedrang en kan op termijn het einde van het predikaat SNP betekenen. Aan de andere kant kan de tuin ook niet worden behouden op de lange termijn op deze wijze. Als stadspark en bomentuin zal het altijd een aantrekkingskracht hebben. Voor de rozen en rhododendrons, unieke exemplaren, zal dit wel gedaan moeten worden om zo de genetische achtergrond bij deze soorten te behouden.

Het onderhoud aan de tuin gebeurt nu door een ploeg van ca. 25-30 vrijwilligers, aangestuurd door een professionele tuinman, die eens per week een ochtend komen werken. Echter, er zijn werkzaamheden die niet door vrijwilligers gedaan kunnen worden. Te denken valt aan sterk geërodeerde paden, waarvoor groter materieel nodig is, dan op de tuin voorhanden is. Op bepaalde punten is de tuin slecht beloopbaar voor bv ouderen met rollator.

Daarnaast is het onderhoud aan het gazon minimaal of minder, hetgeen goed zichtbaar is aan het achterstallige onderhoud. Enige verhoging van dit peil zou wenselijk zijn, rekening houdend met de functie van stadspark.

De directeur/beheerder is bezig om samen met de curator een plan op te stellen zoals hierboven is omschreven om Belmonte toekomstbestendig te maken.

SCHETSBOEK STADSGRACHT WAGENINGEN

siemensbuitenplan / René Siemens

**Met integrale schetsen
per segment**

**PLATFORM STADSGRACHT
JANUARI 2016**

Het Platform Stadsgracht heeft in goed overleg met de gemeente Wageningen, waterschap Vallei en Veluwe en het Wagenings Ondernemers Contact (WOC) het Schetsboek Stadsgracht opgesteld.

Het schetsboek biedt een heldere ruimtelijke visie op de ontwikkeling van de stadsgracht. Het schetsboek schrijft geen maatregelen voor, maar schetst een samenhangend perspectief. Wanneer de gemeente, het waterschap of andere partijen maatregelen willen treffen langs de stadsgracht, kunnen ze zich door het schetsboek laten inspireren over de manier waarop die het best ingepast kunnen worden. Dat is bijvoorbeeld het geval, nu gemeente en waterschap maatregelen gaan treffen om de waterkwaliteit van de stadsgracht verder te verbeteren, en willen gaan zorgen dat er ook in droge zomers voldoende wateraanvoer naar de stadsgracht is.

Binnenkort sluiten de gemeente Wageningen, waterschap Vallei en Veluwe en de Stichting tot Herstel van het Historische Stadsgezicht Wageningen (SHHSW) een convenant, waarin ze afspreken om het Schetsboek te gebruiken als richtsnoer voor verdere ruimtelijke ontwikkelingen langs de stadsgracht.

WOC en Platform Stadsgracht Wageningen hebben zich in de SHHSW verenigd om - in eerste instantie - fondsen te verwerven voor het herstel van de Bergpoortbrug.

Het schetsboek bevat drie belangrijke ontwerpprincipes voor de stadsgracht:

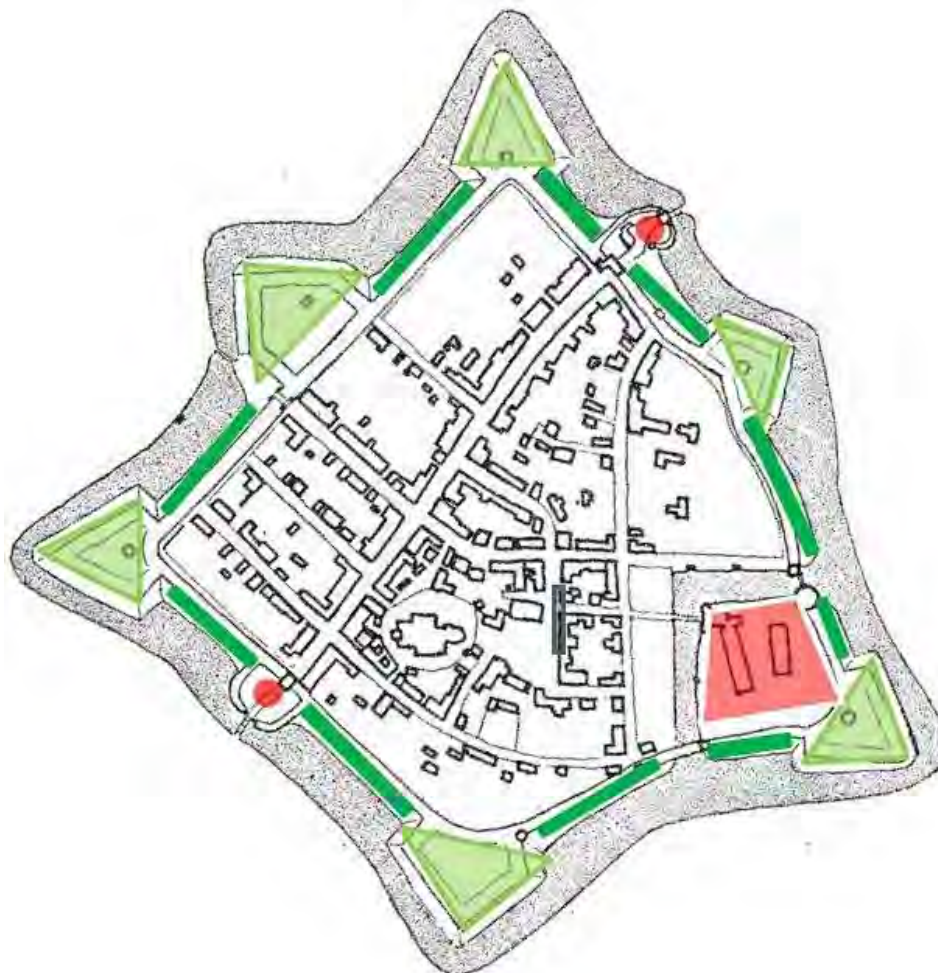
- Vasthouden aan het ritme van de stadsgracht. Dit bestaat uit de afwisseling van de vooruitgeschoven voormalige bastions en daartussen steeds de achteruit liggende delen, de courtines. Het karakter van dit kralensnoer kan worden versterkt door bijvoorbeeld het nu vaak heel glooiende talud wat steiler te maken, en door het water van de stadsgracht iets naar binnen te halen.
- Versterken van het open en groene karakter aan de buitenzijde van de stadsgracht. Belangrijk is hierbij dat de nu nog groene buitenoeveren vrij van bebouwing blijven. Verder is het de bedoeling om de ecologische oevers, die voor verbetering van de waterkwaliteit nodig zijn, juist aan de buitenzijde van de gracht te ontwikkelen.
- Vergroten van de toegankelijkheid van de stadsgracht. Dat kan bijvoorbeeld door langs de hele gracht een doorlopend voetpad aan te leggen, en door het water bevaarbaar te maken (kanoën), en (ijs en weder dienende) schaatsen mogelijk te maken.

Doelen

- Versterking / herstel vestingstadkarakter
- Waterkwaliteit, -kwantiteit, -natuur
- Bescherming / herstel complete tracé
- Vrij houden / groen houden schootsveld
- Betere toegankelijkheid water en oeverzones
- Gebruik groene openbare ruimte rondom

UITGANGSPUNT 16^E EEUWSE STADSGRACHT MET BOLWERKEN, RONDEELPOORTEN, COURTINES, KASTEEL & KASTEELGRACHT

VRIJGRAVEN GEHELE STADSGRACHT

Bij de Stationsstraat, tussen het Plantsoen en de Hoogstraat, is de gracht in 1963 gedeeltelijk hersteld. Het herstellen van de gracht maakt Wageningen bij de entree van het winkelgebied een aantrekkelijke plek, wat de identiteit van Wageningen als vestingstad, en sluit aan op een landelijke tendens, waar de inkomsten worden gegenereerd uit toerisme. Bovendien draagt een open gracht bij aan de waterkwaliteit.

Projectsamenvatting:

Totale kosten: € 2 miljoen, waarvan € 1 miljoen voorzien in GRP

Belang gemeente: aantrekkelijke entree winkelgebied en zichtbaar water

Belang waterschap: zichtbaar water en mogelijke verbetering waterkwaliteit

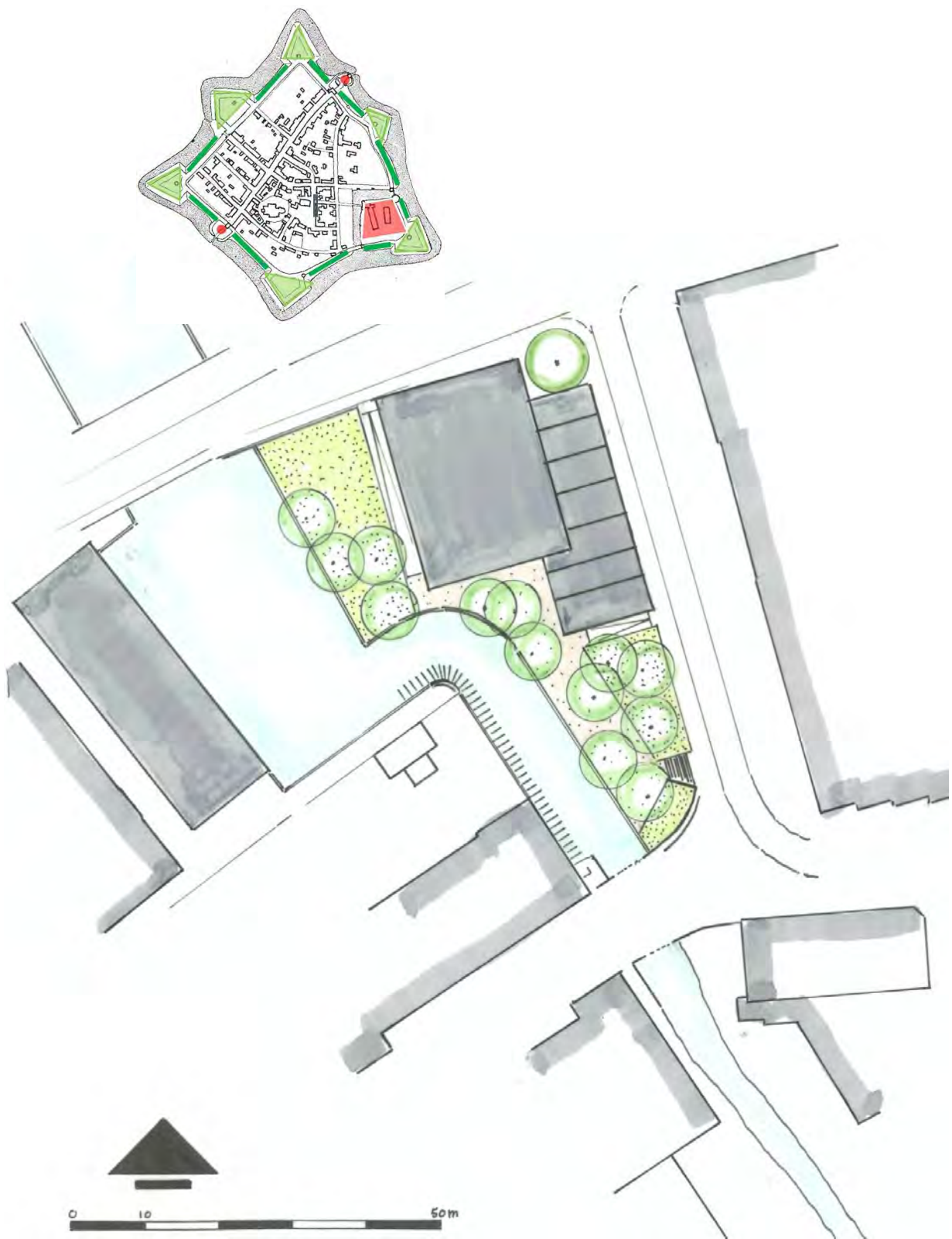
Belang platform: -

Mogelijke uitvoering: 2017

SCHETS GEVANGENBOLWERK – BERGPOORTBRUG

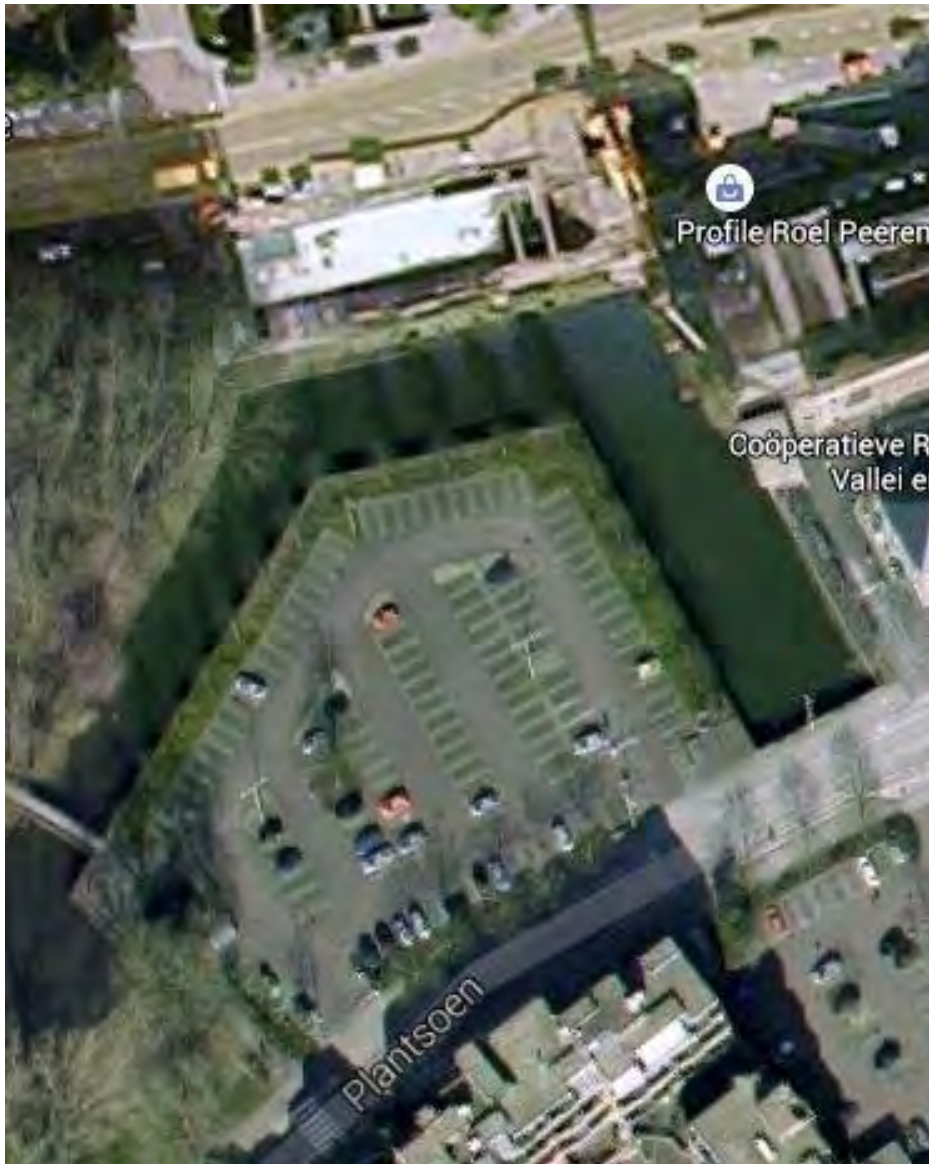
- Herstel samenhang
- Ruimte voor water
- Ruimte voor groen
- Herstel Stationsstraat

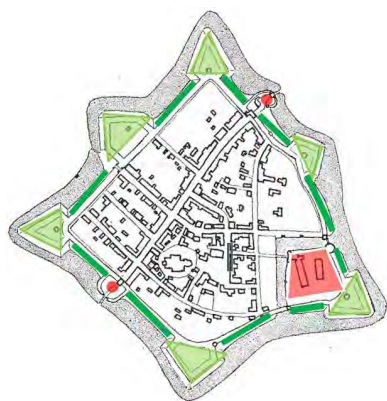

SCHETS GEVANGENBOLWERK – LAWICKSE ALLEE

- Zicht op de gracht
- Vergroenen bolwerk
- Uitmonding Roosevelttsingel
- Ecologische oevers

ILWERK - LAWICKSE ALLEE

NIEUWE INRICHTING
P. PLAATSEN ONDER
(NIEUWE) BOMEN

ZICHT OP DE
GRACHT EN DE STAD

WATER UIT DE
ROOSEVELTSINGEL

GRAS OP
BERGBEZINK/BASIN

GRÖEN,
BEBOUWING,
PARKEREN ???

PLANTSDEN

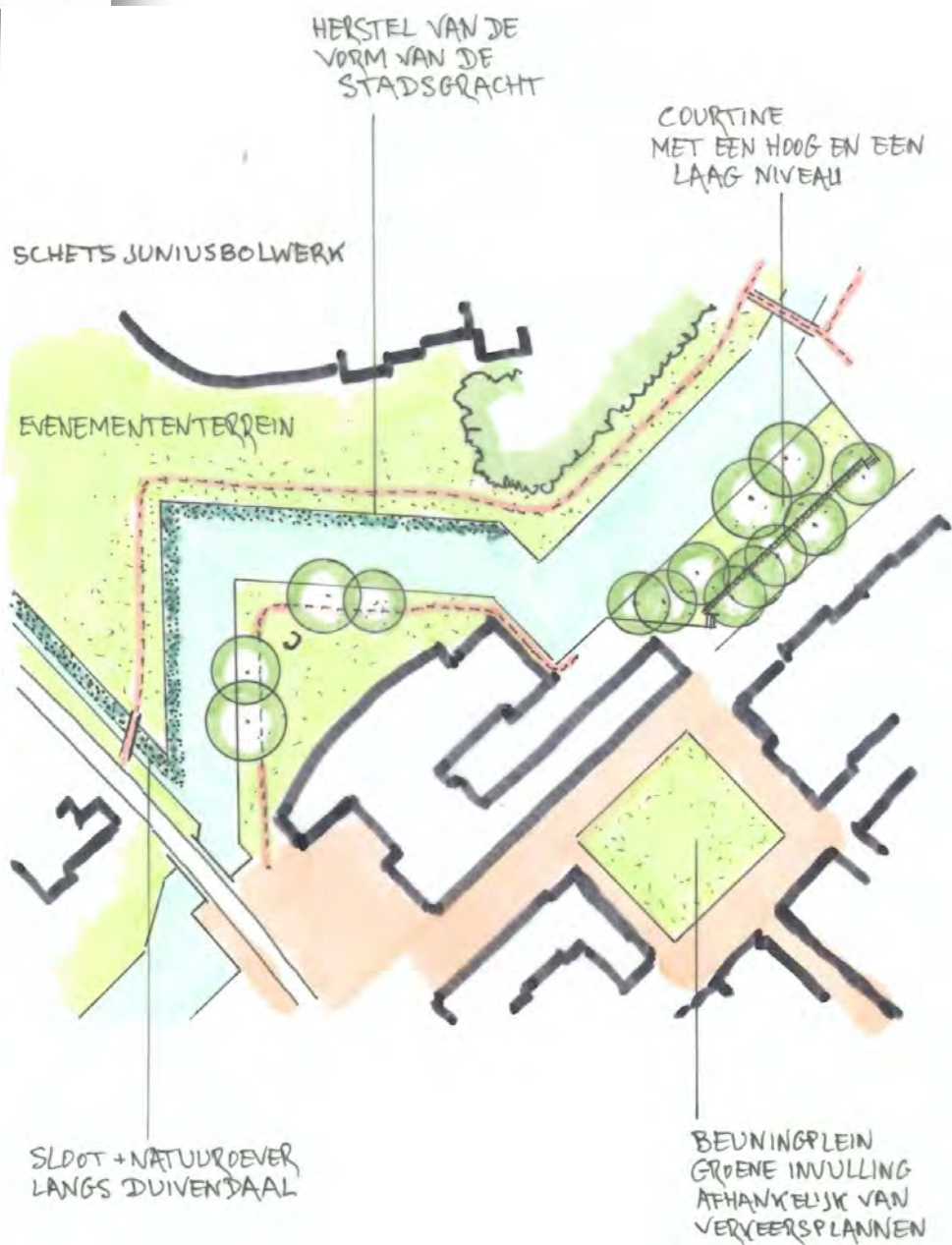
WALLEPAD

GRÖENE WAL MET
BOMEN ERACHTER
(IEPEN)

SCHETS JUNIUSBOLWERK

- Watervorm aanpassen aan historisch bolwerk
- Courtine omvormen
- Vergroenen Beuningplein
- Ecologische oevers Duivendaal
- Trekpontje?

SCHETS STRAELENSBOLWERK - DUIVENDAAL

- Herontwikkeling Duivendaal
- Nieuwe brug Riemsdijkstraat
- Groene oevers Duivendaal
- Ecologische oevers Duivendaal
- Straelensbolwerk en courtine Plantsoen vergroenen

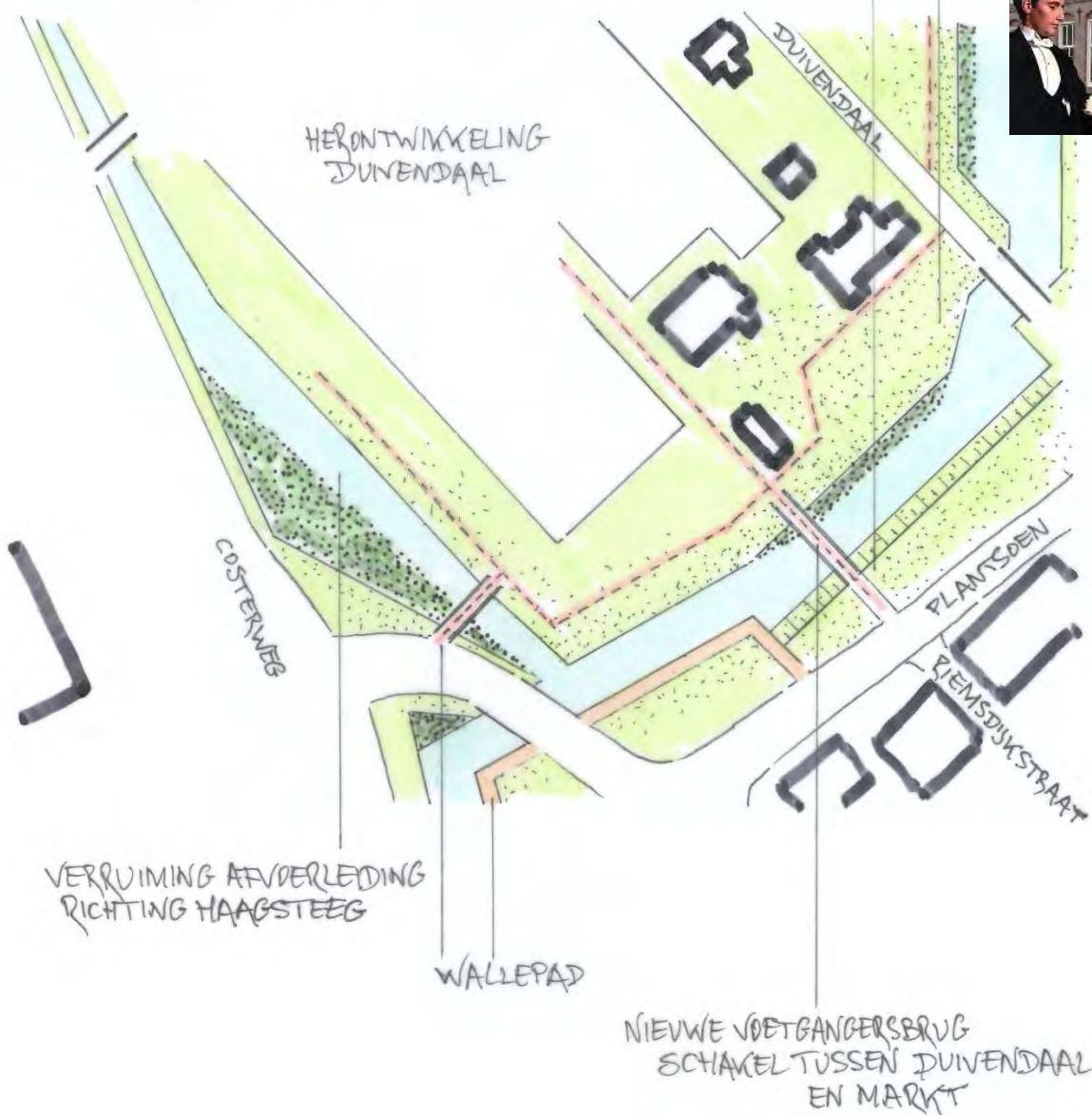

GROENE DEVERS
BINNEN EN BUITEN DE GRACHT

SCHETS STRAELENSBOLWERK - DUVENDAAL

HERONTWIKKELING
DUVENDAAL

SCHETS STRAELENSBOLWERK - WALSTRAAT

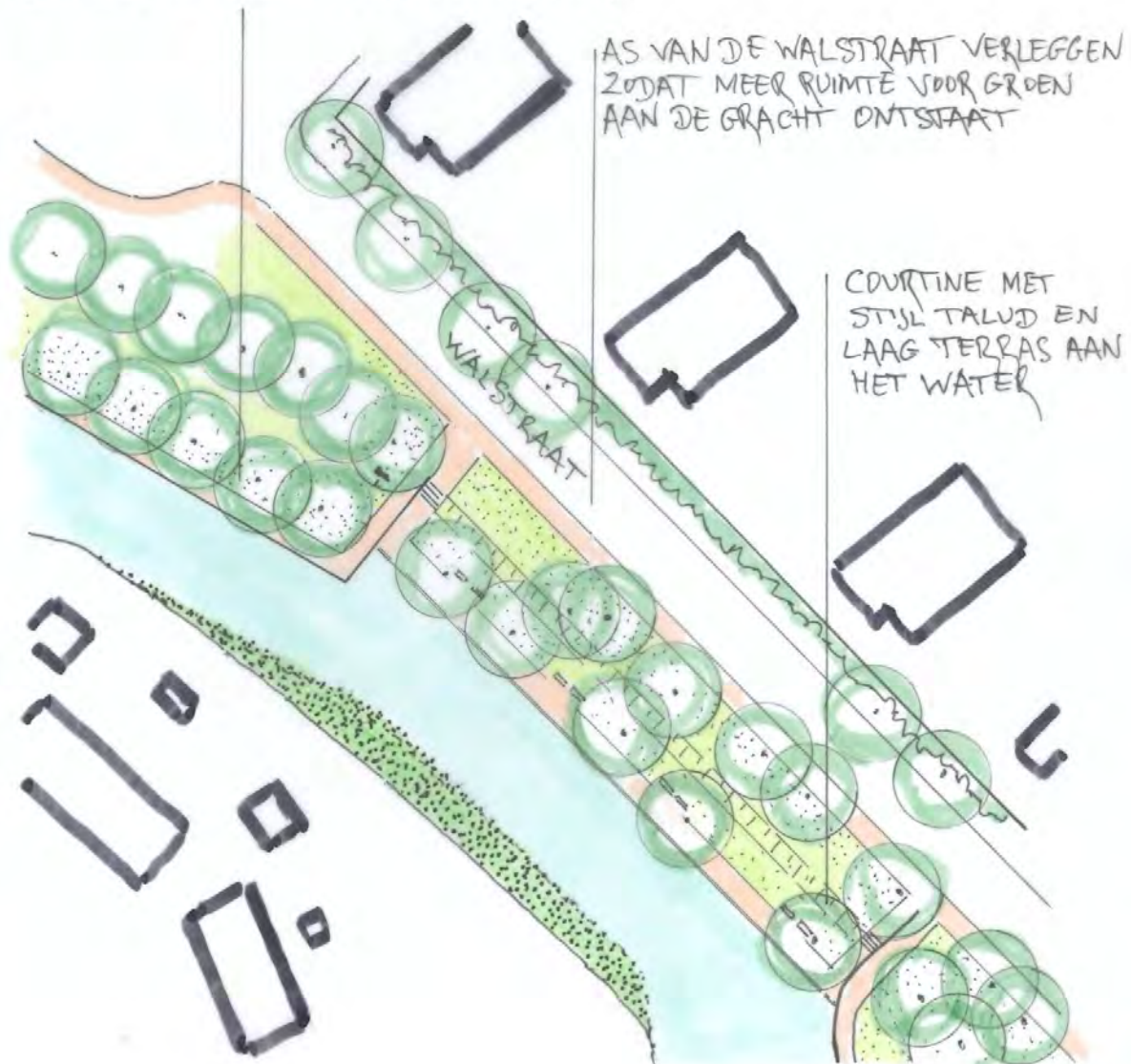
- Courtine omvormen
- Vergroenen bolwerk
- Ecologische oevers
- Behoud stadsmuur (niet-authentiek)

BOLWERK VERGRONEN/
MINDER PARKEREN

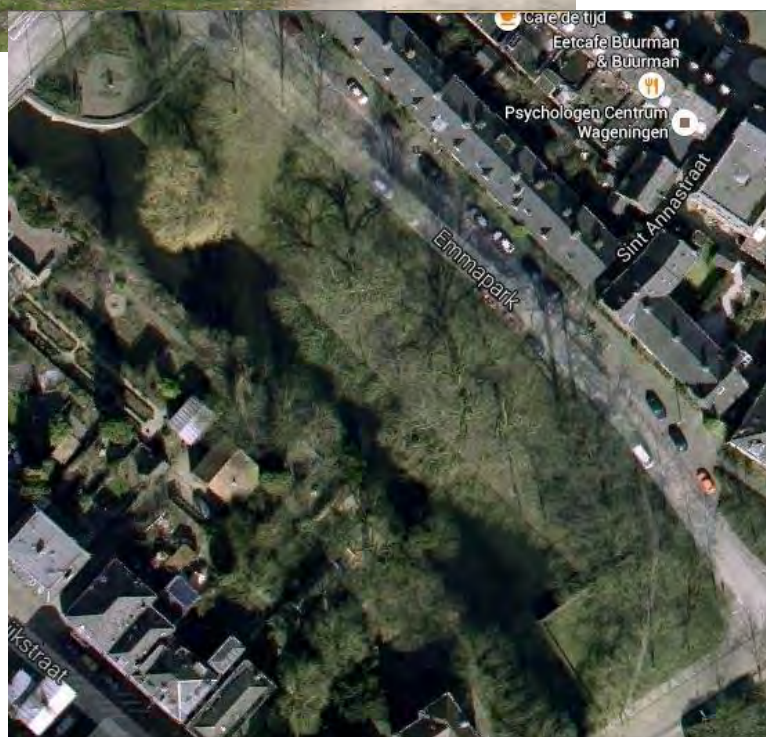
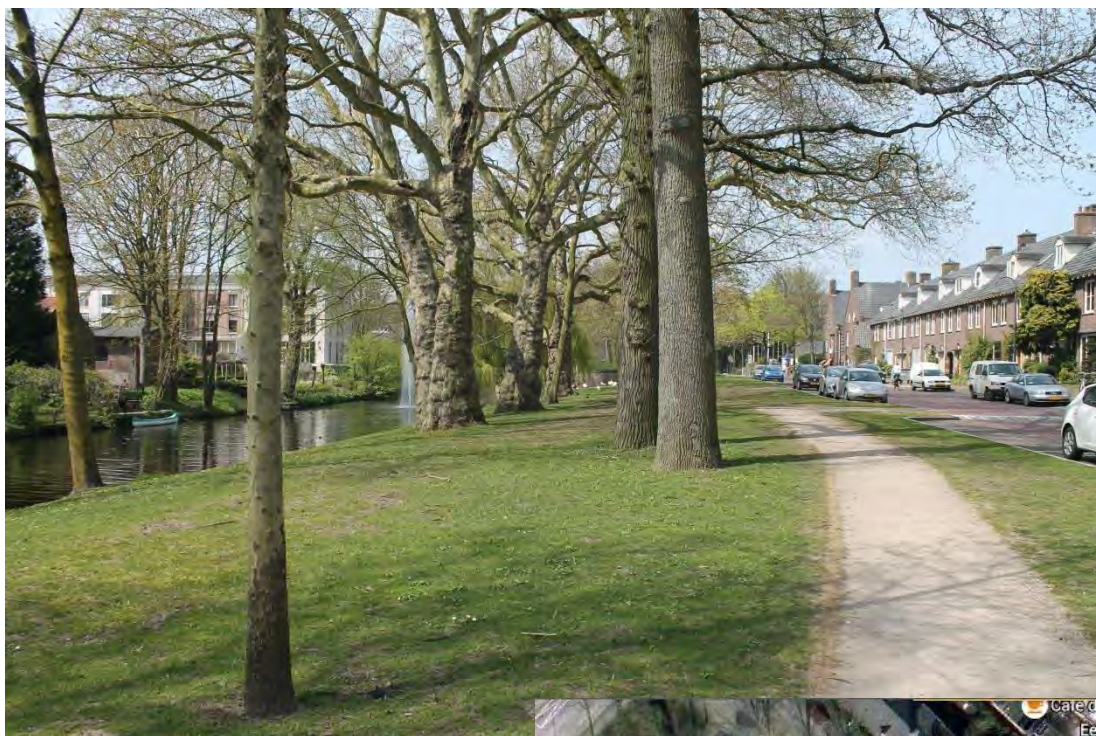

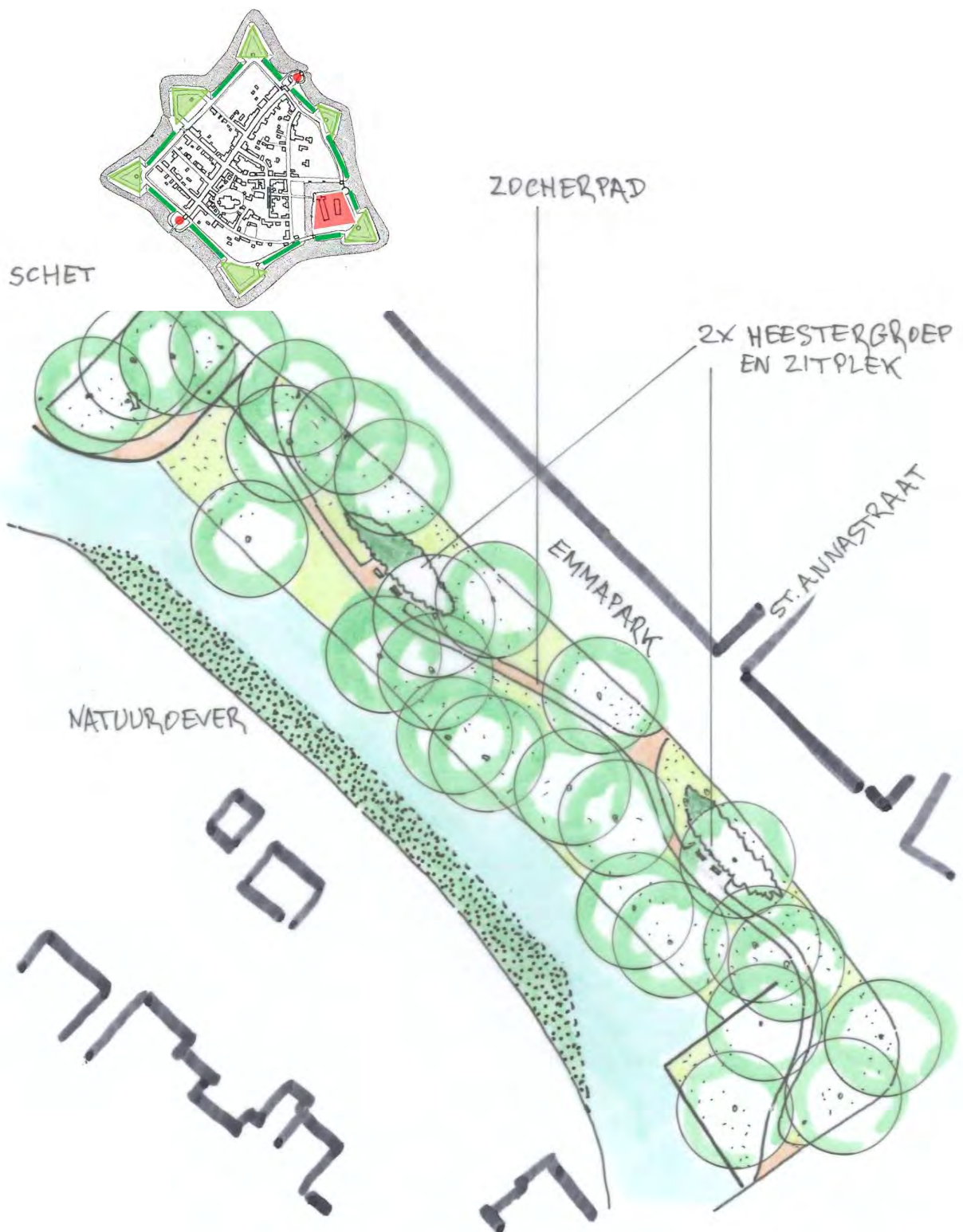
SCHETS STRAELENSBOLWERK - WALSTRAAT

SCHETS EMMAPARK

- Herstel Zocherontwerp
- Ecologische oevers

SCHETS WALLEPAD - THEEKOEPELTJE - RHIJNBOLWERK

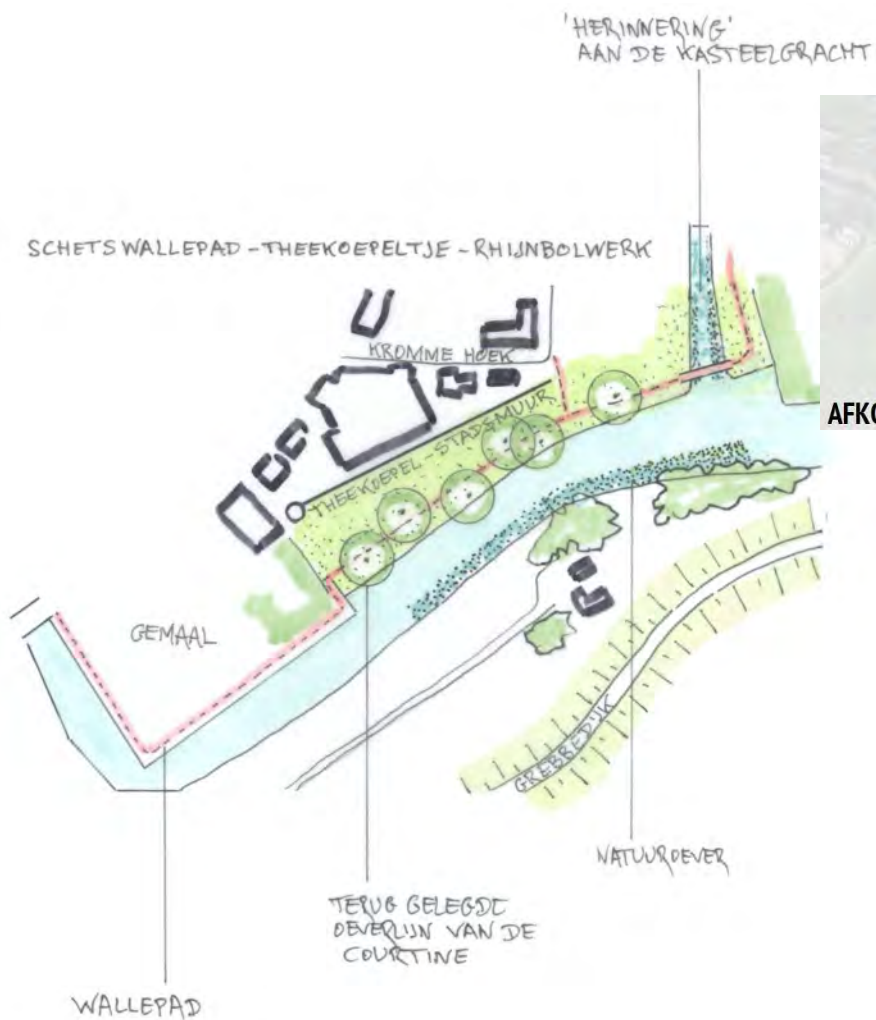

EXTRA WATERAANVOER

In het dagelijks beheer blijkt de kwetsbaarheid van de wateraanvoer naar het watersysteem in de stad Wageningen, zowel het Waterschap als gemeente Wageningen onderkennen het probleem. Daarnaast komt er op de stadsgracht een kroosdek met zuurstofloosheid, stankdachten en vissterfte. Het waterschap onderzoekt de mogelijkheid om de stadsgracht en het verkorten van de verblijftijd naar maximaal 10 dagen is extra wateraanvoer langs de Rooseveltweg. Het waterschap onderzoekt de verschillende mogelijkheden om de stadsgracht te krijgen.

- Herstel courtine
- Meer licht
- Ecologische oevers
- Behoud stadsmuur
- Gebruik theekoepel

AFKOPPELEN BOWLESPARK EN BASSECOUR

SCHETS KASTEELGRACHT

- Zichtbaarheid tracé kasteelgracht vergroten
- Behoud restanten kasteelmuur

SCHETS BECKAFBOLWERK – SPIJK - TORCKPARK

- Herstel bolwerk en courtine
- Behoud stadsmuur
- Ecologische oevers
- Buisleiding onder brug verwijderen
- Grasveld voor evenementen
- Trekpontje?

BECKAFBOLWERK-SPIJK-TOERCKPARK

WALLEPAD

CONTOUR BECKAFBOLWERK
NIEUW ZICHTBAAR

NATUROEVER

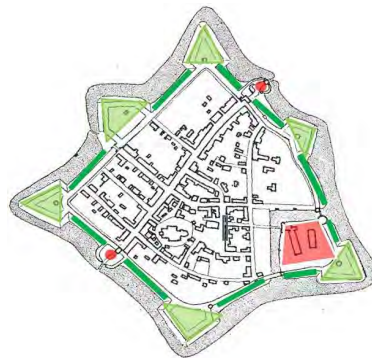
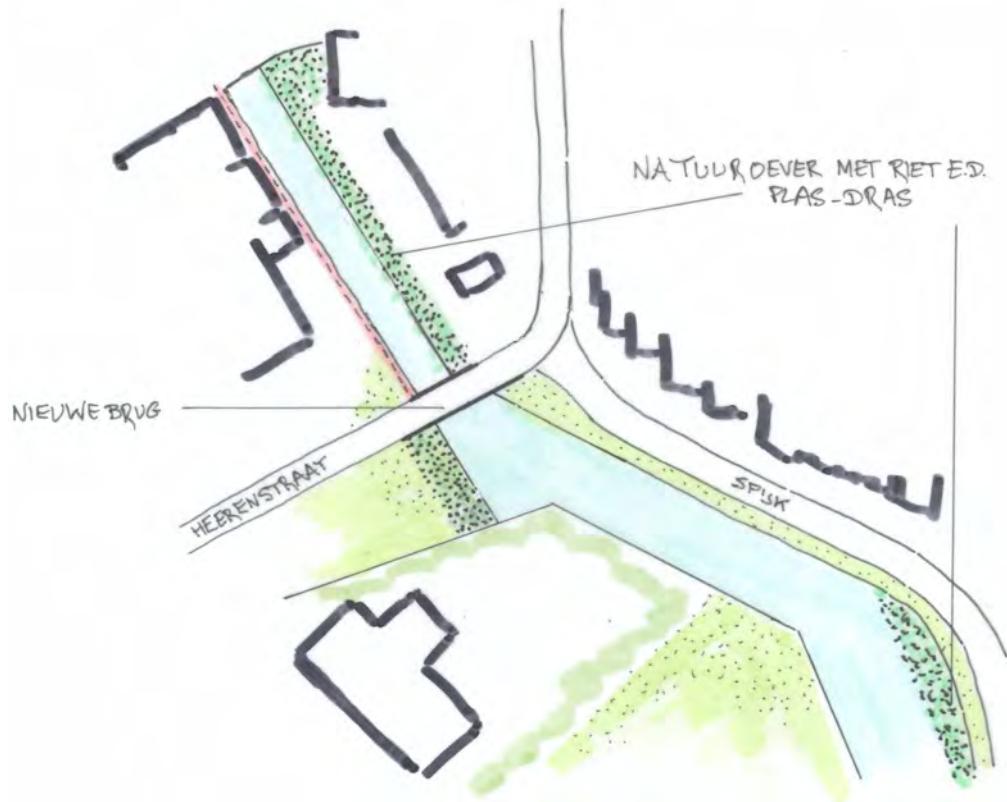
COURTINE
VERBREDING VAN DE GRACHT

SCHETS BERGPOORT – BECKAFBOLWERK - HEERENSTRAAT

- Herstel gracht
- Heerenbrug
- Herstel Beckafbolwerk

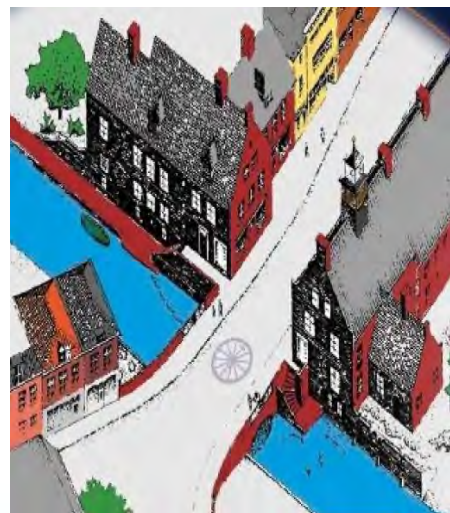
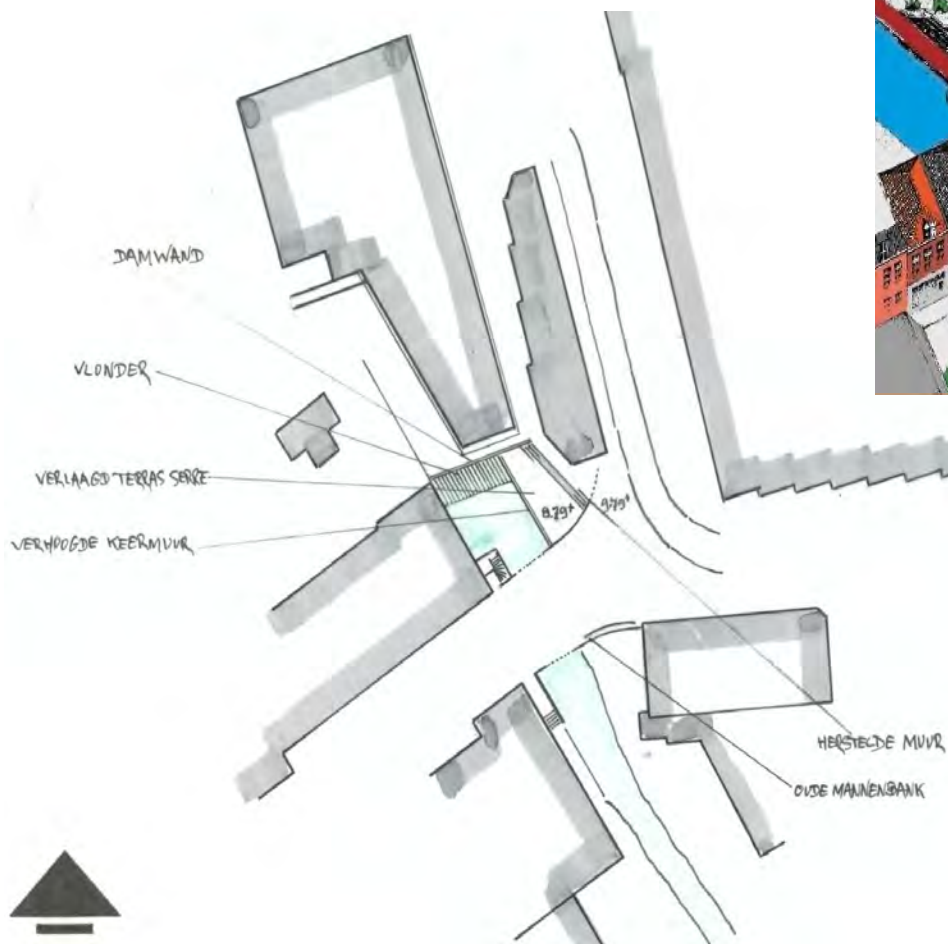
SCHETS BERGPOORT - BECKAFBOLWERK - HEERENSTRAAT

SCHETS BERGPOORT - HOOGSTRAAT - STATIONSSTRAAT

- Herstel gracht
- Herstel Bergpoortbrug
- Gefaseerde aanpak

SCHETSBOEK STADSGRACHT WAGENINGEN

Deelnemers realisatie:

Gemeente, waterschap, ondernemers, bevolking

Realisatie: projecten per segment

PLATFORM STADSGRACHT

18 NOVEMBER 2015

Vijf voorbeelden

die de bepleite denk- en werkwijze ten aanzien van het zorgvuldig benutten van erfgoed bij actuele opgaven illustreren

Voorbeeld 1. Openleggen stadsgracht

Uitgegaan wordt van het beschermde erfgoed de stadsgracht. Hiervoor is in het verleden een compleet voorstel gemaakt, met veel waardevolle suggesties die mogelijkheden bieden. Zo ligt de rechterzijde van de bijzondere Delftse Schoolbrug van Architect G.J. Postel Hzn uit 1941 bij de Hoogstraat (Bergpoortbrug) vlak onder het plaveisel en kan relatief eenvoudig weer worden gereconstrueerd. De twee oorspronkelijke smeedijzeren hekwerken uit 1941 met het Wageningse Wiel zijn in de brug over de gracht bij het plantsoen bewaard gebleven. Er bestaan goede tekeningen en foto's van. Voor het weer openmaken van de gracht moet het voormalig SNS-gebouw waarschijnlijk worden gesloopt. Kan dit straffeloos of hebben we hier te maken met behoudenswaardige Wederopbouwarchitectuur?

Er moet ook worden nagedacht hoe de verkeersstromen in de nieuwe situatie gaan lopen. Wordt dat alleen voor fietsers? Hoe moet de bestrating daaraan worden aangepast (bv klinkers zo gauw je de gracht nadert)? Krijg je geen flessenhals voor de parkeerplaats bij het Plantsoen? En als er in de toekomst een ondertunneling bij de Stadsbrink/Rooseveltweg komt, wat voor effect heeft dat dan? Hoe hou je hier rekening mee?

Voorbeeld 2. Parkeergarage ter plaatse van de Gevangentoren?

Uitgangspunt zou hier moeten zijn: wat willen we met deze plek, met dit bolwerk, als onderdeel van de groenzone rond de binnenstad? En wat willen we met de resten van de Gevangentoren die hier mogelijk nog in de bodem aanwezig zijn? Wil je die weer zichtbaar maken? Of deels zelfs herbouwen? Van dit punt af kun je dit eventueel combineren met een parkeergarage. Een te bouwen parkeertoren zou moeten herinneren aan de historische situatie, die ook zichtbaar wordt gemaakt, zoals in Den Bosch is gedaan. Een parkeergarage zou dan bij voorkeur moeten worden uitgevoerd in vervangbare materialen (staalbouw?), opdat bij gewijzigde inzichten de oude situatie weer kan worden hersteld zonder dat onherstelbare schade wordt aangericht. Dit geldt zeker als de parkeergarage slechts voor een beperkte duur wordt gebouwd. Qua hoogte is inpassing in de omgeving van groot belang. Ook hier zal bezien moeten worden wat de gevolgen voor de verkeersstromen zijn? Is dit wel de meest wenselijke locatie voor een parkeervoorziening of zijn andere locaties (Gerdesstraat, Nudestraat?) meer geschikt, of wordt het én-én? En hoe verhoudt deze ingreep zich tot het verwachte mobiliteitsbeeld van de toekomst?

Voorbeeld 3. Theekoepel

Het behoud van de voor Wageningen zeer unieke, achttiende-eeuwse theekoepel dient benaderd te worden vanuit de theekoepel zelf. Na de schenking van de theekoepel door de heer Monachimoff aan de gemeente werd de koepel in 1990 grondig gerestaureerd. Daarop volgde een periode van ruim 30 jaar van grotendeels leegstand en verwaarlozing, waarna er weer een grondige restauratie nodig was. De gemeente ziet thans geen andere optie dan het gebouwtje te verkopen aan particuliere gegadigden. Maar, als de theekoepel meer zou gaan leven bij bewoners van Wageningen, dan kan dit wellicht nog worden voorkomen. De nieuwe functie zou in elk geval moeten passen in de buurt. Zou de buurt het kunnen gebruiken? Zouden er muzieklessen gegeven kunnen worden? Zou er een activiteit in kunnen plaats vinden van b.v. dichters of van Wageningse toneelspelers? Of een dependance met museale functie? Of echt weer als theeschenkerij, bemenst door Zideris? Kan ervan uitgegaan worden dat het KPN-gebouw op termijn vrijkomt? Hoe ga je dan met die situatie om? Is daarop voor te sorteren? Hoe wordt het ontsloten? Zoals nu met enkel een wandelpad, of zelfs een reconstructie van de vooroorlogse parkaanleg? En hoe uitgevoerd? Moet ook de overkant van de gracht met o.a. het huis Zorgvliet hierbij meegenomen worden?

Voorbeeld 4. De architectuur van de Delftse School op de Markt

Op dit moment straalt de Markt geen eenheid uit, integendeel. Het is rommelig, af en toe op het armoedige af, door verkleurd straatmeubilair, fietsen her en der en gebrek aan uniformiteit en gevels zijn verborgen achter reclame-uitingen. Bovendien lijken er geen regels te zijn voor terrassen. Geen geweldig decor voor de net volledig gerestaureerde Grote Kerk. Er zou goed over nagedacht moeten worden hoe de beschermde gevelpartijen van Delftse School architectuur weer beter zichtbaar gemaakt kunnen worden. Welke zonneschermen en gevelaanduidingen van de etablissementen wel of minder gewenst zijn. En is er een eenheid te brengen in gebruikt meubilair qua stijl? Voor alle duidelijkheid, het gaat er niet om ondernemers te dwingen direct alles te veranderen, maar als in samenspraak met die ondernemers voor een toekomstige stijl wordt gekozen, wordt de vervanging conform die nieuwe stijl uitgevoerd. Het kan een aantal jaren duren, maar op termijn moet het lukken om meer uniformiteit en verfraaiing te bereiken en de Markt aantrekkelijker te maken.

Voorbeeld 5. De groengordel en het Wallenpad

Hoe ga je om met de groengordel langs stadsgracht, waar delen zijn verdwenen? Moet je die terug willen halen? Of alleen daar waar de herkenbaarheid verdwenen is? Hoe laat je de binnenstad aansluiten op die groengordel? Als er voetgangersbruggen komen, waar dan? En in welke stijl? En welke consequenties heeft dat o.a voor bestrating, straatverlichting en straatmeubilair? Ga je bij de (her)inrichting van de plantsoenen vooral uit van de historische Zocher-aanleg of worden ook het nooit uitgevoerd plan van Bijhouwer na WOII en latere aanpassingen erbij betrokken? Welke aanpassingen zijn inpasbaar voor deze tijd, zoals *jeu de boules*-banen, hangplekken voor ouderen en jongeren, speelweiden voor jonge kinderen, ontmoetingsplaatsen à la Jardin Luxembourg in Parijs, etc.?

